

1477

1

"1992 Rio - 1996 İstanbul Habitat II
süreci içerisinde
Türkiye çevreci sivil örgütlenmelerinin (STK/YÖ)
tesirliliğinin araştırması "

Küresel Denge Derneği
1998

1998

İçindekiler

• Önsöz •

• Bölüm: 1 •
Proje ve anket

"1992 Rio - 1996 İstanbul Habitat II süreci içerisinde Türkiye çevreci sivil örgütlenmelerinin (STK/YÖ) tesirliliğinin araştırması"

• Bölüm: 2 •
Panelistlerin konuşmaları

Rio'dan İstanbul'a sivil toplum kuruluşlarının sorumlulukları
Nuran Talu

Türkiye'de sivil toplum etkinliğinin değerlendirilmesi ve sivil toplum kuruluşlarının karar mekanizmalarına katılımı.
Prof. Dr. Birsen Gökçe

Çevre hukukunda çevreci örgütlere tanınan olanaklar
Doç. Dr. Nükhet Turgut

— o — o — o —

1999 AD 1477

99/4.2276

16 Temmuz 1999

REKABET BAKANLIĞI

Bağışlayan = Costan Dos

363.70525

19
M
T
b
S
S

(
z

n
s
F
t

T
C

I
I

I

ÖNSÖZ

Küresel Denge Derneği, 1996 Habitat II/İstanbul Konferansı öncesinde, 1995 yılında, aşağıda başlığını ve içeriğini bulacağınız projesi ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) Küresel Çevre Fonu (GEF) / Sivil Toplum Kuruluşları (NGOs) / Küçük Ölçekli Projeler Programına (SGP) başvurmuş ve Habitat II konferansının yeni ve önemli özelliklerinden olan STK Forumuna götürebileceği bir öneride bulunmuştur. Söz konusu proje Seçici Komite tarafından desteklenmeye değer bulunmuştur.

Projenin konusu: "Türkiye'de, Çevreci Sivil Toplum Kuruluşları (STK) hareketinin Rio Zirvesinden Habitat II Konferansına kadar uzanan zaman dilimi içindeki tesirliliğinin değerlendirilmesi"dir.

Projenin amaçları: Çevre yönetimi mekanizmalarında kaçınılmaz rolleri olan Türkiye STK'larının, Rio Zirvesinden Habitat II'ye kadar geçen süre içerisinde sürdürdükleri çalışmalar, katettikleri aşamalar ve hedeflenen politikaların küresel çevre düşüncesini ulusal ve yerel düzeye taşımakta başarılı olup olmadıklarının sorgulanmasıdır.

Proje etkinlikleri: - Rio Zirvesi - Habitat II arası dönemde, Türkiye'deki Çevreci STK'ların gerçekleştirdikleri çalışmaları belirleyen ve dökümünü oluşturan anketin tasarlanıp uygulanması,

- Araştırma bulgularının bir rapor halinde derlenerek, Habitat II NGO Forumu, Haziran 1996, içerisinde gerçekleştirilecek bir panelde tartışılması,

- Raporun ve panelistlerin konuşmalarının kitapçık haline dönüştürülerek yayınlanması.

Katılımcılar ve yararlanacak olanlar:
Türkiye STKları ve Yerel Örgütlenmeler (YÖ).

Birleşmiş Milletlerce, Rio/Brezilya'da, 1992 yılında düzenlenen "Çevre ve Kalkınma" konulu konferansa Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Başbakan düzeyinde katılmış ve 21. yy'a yönelik bir gündem ve eylem planı olarak tasarlanıp imzaya açılan Gündem 21'i (G21) resmen kabul etmiş, uygulama sorumluluğu ve sürecine girmiştir. G21 süreci her ülke ve yörenin kendine has öncelik ve stratejilerini saptayıp uygulamaya geçirmesini öngörmektedir. Çalışmalar birçok ülkede konferansın hemen sonrasında başlatılmış olmasına rağmen Türkiye'de Ulusal G21 çalışmaları 1996 yılında, T.C. Çevre Bakanlığının sivil ve resmi uzmanlardan oluşturduğu bir birim ile başlamıştır. Birimin hazırladığı taslak henüz geniş katılımlı tartışmaya açılmamıştır. (Taslağın kopyası Bakanlıktan sağlanabilmektedir.) Ulusal G21'den ayrı olarak Bursa, Urla ve benzer bazı yerel yönetimler Yerel G21 çalışmalarına başlamışlar ve geç kalınmış olsa da bir birikimin oluşmasına olanak sağlamışlardır.

Küresel G21'in bölüm başlıkları sağlıklı bir çevre yönetiminin oluşabilmesi için çözülmesi gerekli sorunların ve bunlara ışık tutacak yöntemlerin hemen hemen hepsini içermektedir. Çevre sorunlarının yeni bir anlayış ve entegre bir planlama ile daha başlangıçta ve yerinde çözülebilmemesi devletlerin inançlı ve uygulayıcı olması, STKların da bilgili katılım ve duyarlı denetimleri ile mümkün olacaktır.

Ülkemizde, Devlet Planlama Teşkilatının denetiminde 2 senelik bir süreye yayılarak hazırlanan Ulusal Çevre Eylem Planları, Habitat II Konferansı hazırlık sürecinde Ulusal Komite tarafından hazırlanan Ulusal Rapor ve yukarıda sözü edilen Türkiye G21 taslak dökümanlarının ve uygulama süreçlerinin birbirileri ile ilgilendirilmeleri ve koordinasyonlarının sağlanması önemlidir.

Habitat II Konferansı, 1990 sonrasında yapılan ve 5 - 6 sene gibi bir süreye sığdırılan bir seri küresel konferanslar zincirinin (Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı, Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferansı, Kopenhag Sosyal Kalkınma Konferansı, Beijing Kadın Konferansı) sonuncusudur.

Yapısında, önceki konferanslardan çıkarılan sonuçların izleri bulunduğu gibi, konferansın temel konusu olan "insan yerleşmeleri" ve üzerine yoğunlaştığı kentler ve kentleşme olgusu, çok geniş ve çeşitlilik gösteren bir alanı kapsamaktadır.

Habitat II Konferansının konuları, Rio'da tartışılıp G21 Eylem Planında yer alan "Sosyal ve Ekonomik Boyutlar" başlıklı bölümün "Sürdürülebilir İnsan Yerleşmeleri" altbaşlığının konularıdır. Konferansın süreçlerine - hazırlık, tartışma ve izleme - katkıda bulunabilmenin ve oluşturulan stratejileri yorumlayabilmenin yolu Rio Deklerasyonu ve G21'in iyi irdelenmiş olmasını gerektirmektedir. Çevre sorunlarının önlenmesi için yaygın olarak benimsenen iki önemli kabulü yinelemekte yarar görmekteyim;

i) Çevre ve kalkınma konuları birbirinin tamamlayıcısı olup yerküre ekosisteminin oluşturduğu sınırlar içerisinde bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

ii) İnsan etkinlikleri sonucunda yaratılan kirlilik hiçbir sınır tanımadığı gibi gelecek kuşakların sağlığını da ipotek altına almak, kirliliğin önlenememesi sosyal-adaletin kurulamamasına yol açmaktadır.

Küresel Denge projesini gerçekleştirebilmek için ilk önce Rio Konferansının Eylem Planı olan G21 ve yaklaşmakta olan Habitat II Konferansı konularının Türkiye'de çevreci etkinliklerde bulunan STKlarca nasıl ve ne kadar tanındığını tesbit edebilmek için bir anket düzenlenmesi kararını aldı. Çevreci STKların tesirliliğinin irdelenmesi sözü edilen bu çerçeveyi STKların ne kadar benimsedikleri ve etkinliklerini ne ölçüde ilişkilendirebildikleri üzerine yapılandırıldı. Küresel, bölgesel ve ulusal stratejilerin hedeflere ulaşabilmesi yerel uygulamaların başarısı ile orantılı olacağı düşünüldü.

Anket üç bölümlü olarak tasarlanmıştır; 1. bölümde ele alınan "G21'in uygulama süreci" ile 2. bölümde ele alınan "Habitat II hazırlık süreci" birbirleri ile örtüşen süreçlerdir. 3. bölümde, "yapılmış ve planlanan çalışmalarda karşılaşılan darboğazlar" araştırılmaktadır. Böylelikle, Rio'dan Habitat II'ye bir köprü oluşturulmuş ve STKların çalışmalarının tesirliliğini kısıtlayan faktörlerin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Projenin planlama aşamasında, ankete gelecek cevaplara bağlı olarak, derinlemesine irdelenmesine yararlı olacağı düşünülen konularda ikinci bir tur anketin düzenlenmesine karar verilmişti. Ancak, ilerideki bölümlerde göreceğiniz gibi projenin bu aşamasının uygulanmasınagerek kalmamıştır.

Çalışmaların sonuçlanması ile birlikte Habitat Konferansı düzenleme komitesi ile ilişkiye geçilerek 6 Haziran 1996 günü panel gerçekleştirildi. Panelistlerin konuşma metinleri kitabın ikinci bölümünde yer almıştır.

STKların ankete sağladıkları katkılar ve anket sonuçlarının STK Forumunda düzenlenecek panelde ele alınmasının STKlar arası işbirliği ve iletişimin güçlenmesine olanak sağlayacağı düşünülmüştür.

Elinizdeki kitap tüm belgelerin derlenip yayınlanması ile birikimin paylaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu kitapçık anketimize cevap vererek STK tesirliliğinin irdelenmesi amacı ile yapılan çalışmalara katkısı olan kuruluşlara bedelsiz ve teşekkürlerimizden karşılığı olarak dağıtılmaktadır.

Türkiyenin bugün gelmiş olduğu aşamada, uğraşlarının verimli olabilmesi dışında karşılık beklemeden, ülkemizin ve yerkünün esenliği, bugüne ve gelecek kuşaklara sağlıklı ve dengeli bir çevrede saygılı ve duyarlı bir yaşam sağlayabilmek için çalışmalarına devam eden tüm sorumlu ve duyarlı bireylere ve oluşturdukları yapılanmalara sevgi ve saygılarımızı sunarız.

Çevre sorunlarının çözülebilmesi yerel kapasitelerinin gelişip güçlenmesi ile mümkün olacaktır.

Ağustos 1997

Coşkan Daş
Küresel Denge Derneği
Yönetim Kurulu Başkanı

**"1992 Rio Zirvesi - 1996 İstanbul Habitat II süreci içerisinde
Türkiye Çevreci Sivil Toplum Kuruluşları
ve
Yerel Örgütlenmelerinin (STK/YÖ)
tesirliliğinin araştırması "**

Projemizin amacı;

Rio Zirvesinden Habitat II'ye kadar uzanan zaman dilimi içinde, çevre yönetimi mekanizmalarında kaçınılmaz rolleri olan Türkiye STK'larının sürdürdükleri çalışmalarda katettikleri aşamalar ve hedeflenen politikaların global çevre düşüncesini ne ölçüde ulusal ve yerel düzeye taşıdıklarının sorgulanmasıdır.

Anket gönderilmesi kararlaştırılan kuruluşlar;

- 1) İstanbul'da yerleşik, Habitat II Evsahibi Komitenin 1996 yılı başındaki iletişim listesi,
- 2) UNDP Ankara ofisinin GEF/SGP çerçevesinde oluşan listesi,
- 3) Türkiye Çevre Sorunları Vakfının Türk STK'ları Rehberi,
- 4) GEF Karadeniz STK Rehberi,
- 5) Çevre Bakanlığı'nın 1995 yılında düzenlediği, "Gönüllü Çevre Kuruluşları Koordinasyon Toplantısı" davet listelerinden yararlanarak saptanmıştır.

Anket sonuçlarının değerlendirmesi:

Anketimiz, etkinlik alanları çevre ile ilgili konular olan, 157 adet sivil toplum kuruluşuna ulaştırılmıştır. Toplamda 66 kuruluştan cevap gelmiştir, % 42.

Ankete belirtilen süre içinde 39 kuruluş yanıt vermiş, % 24, geri kalan 27 cevap ikinci tur hatırlatma yazı ve telefonundan sonra elde edilmiştir.

Aşağıda sorular, cevaplar ve yorumlarını bulacağınız anket 3 bölümlü olarak tasarlanmıştır;

* 1. bölüm; Gündem 21'in (G21) uygulama süreci çerçevesinde STK/YÖlerin çalışma ve eylem alanlarının tanımlanması,

* 2. bölüm; Habitat II Konferansı hazırlık sürecinde STK/YÖlerin tesirliliğinin saptanması,

* 3. bölüm; yapılmış ve planlanan çalışmalardaki darboğazların tanımlanması ve öneriler.

Bölüm I

Amaç: G21 çerçevesinde STK/YÖlerin eylem alanlarının tanımlanması.

Soru 1: Kuruluşunuzda G21'in tam metni veya sizi ilgilendiren bölümleri var mı?

Yanıtınız "yok" ise nereden sağlayacağınızı biliyor musunuz ?

- Hükümetten,
- Gönüllü kuruluşlardan,
- Birleşmiş Milletlerden.

Var: 27 (%40) Yok: 32 (%48.5) Cevapsız: 7 (%10.5)

Yorum: Anketin yapıldığı esnada, aradan 3 seneden fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen ankete cevap verenlerin yaklaşık % 60'ı G21 dökümanına veya ilgili bölümlerine sahip değildir. Rio zirvesinin eylem planı olan G21 dökümanını tanımamaktadırlar. Bu tanımazlık küresel sorumluluğu paylaşmada boşluklara yol açmaktadır.

Soru 1'in ikinci bölümü; G21'in nereden sağlanabileceğini sorarken, nereden bulunabileceğin de ima etmektedir. Bu ima bize, hükümetlerin, STKların ve Birleşmiş Milletlerin de sorumluluklarını gereği gibi yerine getirmediği yönünde ipucu vermektedir. G21'i resmen kabul etmiş, uygulama sorumluluğu ve sürecine girmiş olan Hükümetin, bu küresel zirveyi düzenleyerek eylem planının oluşmasını sağlayan BM'in ve her zaman dayanışmacı ve paylaşımcı yaklaşımlar benimsemesi gereken STKların bu kadar önemli bir belge ile ilgili olarak geniş bir tanıtım yapmaları ve STKları bilgilendirmeleri gerekirdi.

Soru 2: Rio Konferansı öncesi hazırlık ve sonrası izleme süreçlerinde yeriniz oldu mu?

Hazırlık sürecinde;

- Hayır 57 (%86)
- Evet, hükümetle birlikte hazırlıklara katıldık 2

c. Evet, bağımsız faaliyet gösterdik	4	13.
cevapsız: 3		14.
İzleme sürecinde;		15.
a. Hayır	51 (%78)	16.
b. Evet, hükümetle birlikte hazırlıklara katılıyoruz	2	17.
c. Evet, bağımsız faaliyet gösterdik	11 (%16)	18.
cevapsız: 2		19.
		20.
		21.

Yorum: Kuruluşların hazırlık sürecinde etkin olamamış olmaları doğaldır çünkü ülkemizde öyle bir süreç yaşanmadı. Ancak, izleme sürecinde de yerlerinin olmadığını açıklamaları G21'in tanınmadığını ve tanıtılmadığını yineleyen bir cevaptır.

Bununla birlikte, G21 hazırlık sürecinde yer aldığını öne süren kuruluş sayısı 4 iken, izleme sürecinde bu sayı 11'e çıkmıştır ve hazırlık sürecinde yer almadığını belirten kuruluş sayısı izleme sürecinde 57'den 51'e inmiştir.

Soru 3: Ek dökümandaki G21 temalarından hangisi veya hangileri (Ek:1) kuruluşunuzun eylem ve çalışma alanı içerisinde?

	1. öncelik	2. öncelik	3. öncelik	
1.	7	-	1	36.
2.	3	1	-	37.
3.	5	2	1	38.
4.	4	-	-	
5.	6	1	2	Y.
6.	10 (%15)	2	-	G.
7.	10 (%15)	1	-	B.
8.	2	1	-	9.
9.	4	5	-	9.
10.	8	8	-	ti
11.	2	9	-	
12.	2	3	1	Y.
	1. öncelik	2. öncelik	3. öncelik	

13.	1	6	:
14.	2	7	3
15.	1	2	-
16.	3	7	1
17.	2	7	1
18.	1	2	-
19.	1	7	1
20.	-	8	1
21.	1	4	2
22.	-	2	3
23.	1	1	6
24.	-	3	2
25.	-	3	13 (%19)
26.	-	1	5
27.	-	-	1
28.	-	-	1
29.	-	2	3
30.	-	-	4
31.	2	-	-
32.	5	1	3
33.	4	-	1
34.	20 (%30)	1	7
35.	3	1	2
36.	3	-	-
37.	2	1	1
38.	4	1	1

Yorum: UNDP'ye sunduğumuz bu projenin arka planında, ülkemizde G21'in tanınmadığı yönündeki kuşularımız yer almakta idi. Bu eksikliği gidermek ve dolayısı ile G21'in tanınmasını ve benimsenmesini sağlamak, çevre ve kalkınma ilişkileri üzerine etkinliklerde bulunan kuruluşların kendi çalışma alanlarını G21 ile ilişkilendirmelerini sağlamak düşüncesi ile anketimizin ekinde G21 başlıklarını da sunduk ve işaretlemelemlerini istedik.

Yukarıda verilen cevaplar arasından en popüler olanları 34, 6, 7 ve 25'dir;

34. Eğitim, öğretim ve kamu duyarlılığının artırılması,
6. İnsan yerleşimlerinin geliştirilmesi,
7. Karar verme düzeyinde çevre ve kalkınmanın entegrasyonu,
25. Hükümet dışı örgütlerin rollerinin güçlendirilmesi.

Soru 4: Bu alanlarda kuruluşunuzdan bu yana faaliyet ve eylem gerçekleştirdiniz mi?

Hiç:	3	Birkaç tane:	26	Sürekli:	32
Diğer:	1	Cevapsız:	4		

Yorum: 'Ankete cevap verenlerin çoğunluğu; birkaç tane: 26 ve sürekli: 32, toplam 58 kuruluş (yıkış. %90), soruya pozitif yanıt vermişlerdir. Bölüm 1, soru 1'den de bilindiği gibi kuruluşların %60'ı G21'i tanımamaktadır. Bununla birlikte, G21'in alt başlıklarında kendilerini bulabilmişler ve kuruluşlar eksiksiz olarak (66'sı da) işaretleme yapmışlardır. Kuruluşlar kendilerini etkin olarak tanımlamaktadırlar.

Soru 5: Yaptığınız bu çalışmalarda hükümet politikalarını, programlarını, projelerini ve planlarını etkileyebildiniz mi?

Evet: 12 (%18)	Hayır: 19 (%28)	Biraz: 27 (%40)
Yanıtınız "evet" ve/veya "biraz" ise örnek verebilir misiniz?		

Verilen cevaplar alfabetik sıra ile ekte sunulmuştur. Yanıtlar; (Ek: 2)

Yorum: Ekli listelerden görüleceği gibi %28 "hayır" diye yanıt vermiştir. "Biraz" olarak yanıt veren %40'ın etkinlikleri incelendiğinde, etkinliklerinin derecesi bilinmemekle beraber, önemli konuların kararlarını etkileyebilmiş görünmektedirler. Bu durumda, yerel tesirliliklerinin ötesinde, çevre gündemi içinde örnek oluşturarak, yurt çapında bilinç oluşmasına katkıda bulunmuş olmaları gerekir.

Soru 6: G 21 gibi Birleşmiş Milletlere ait uluslararası belgelerin hükümetleri ne ölçüde bağlayıcı olduğunu düşünüyorsunuz?

Az: 12 Tamamen: 16 İsteğe bağlı: 35 cevapsız: 3

Yorum: Bu soru ile araştırılmak istenen, uluslararası belgelerin küresel dayanışmayı artırıcı fakat hükümetlerin kendi tasarrufları çerçevesinde bağlayıcı olduğunun bilinip bilinmediğidir. Kuruluşların yerel etkinliklerinin Küresel Eylem Planı kapsamında olduğunun bilincine varmaları hedeflenmiştir.

Bölüm II.

Amaç: Eylemlerin tesirliliğinin saptanması.

Soru 1: Ulusal veya yerel G21 hazırlanmasında hükümet veya yerel yönetim tarafından çağrıldınız mı?

Evet: 11

Hayır: 53

2 cevapsız

Not: Yurdumuzda, UNDP'nin girişimleri ile Ulusal G21'in tartışma çerçevesi hazırlattırılmaktadır. Sözü edilen bu hazırlığın dışında, üstelik daha hızlı olarak Yerel Gündem 21'lerini hazırlayan yerel yönetimler bulunmaktadır. Aynı doğrultuda üçüncü bir gelişme olarak, HII sonrasında, Bodrum ve İstanbul gibi yerleşmelerde Yerel G21 hazırlanmasına yönelik koza çalışma gruplarının oluşturulmaya başlanmıştır. Bütün bu gelişmeler yenidir; anketimizin oluşturulduğu dönemde Urla ve Bursa Büyükşehir Belediyeleri dışında böyle bir çalışma oluşmamıştır.

Soru 2: HABİTAT II Konferansı hazırlık sürecine nasıl katıldınız?

a) Ulusal Komite üyesi	12
b) STK YÖ Forumuna katılıyor	25
c) Bağımsız etkinlik yapıyor	8
d) Katılmıyor	22 (%33)
e) Diğer	14

Yorum: Ulusal komite üyesi olanların çoğunluğu STK/YÖ forumuna da katılmaktadır. Katılmamak da bir seçenek olmakla birlikte bu biçimde cevaplandırılan kuruluşların nedenlerinin anketimizin konusu dışında olduğu düşüncesi ile irdelenmelerinde yarar görülmemiştir..

"Diğer" diye yanıtlayanların çoğu davet edilmediklerinden, aranmadıklarından yakınmaktadır.

Soru 3: Rio uygulama süreci içerisinde Habitat II çalışmaları başlayana kadar yaptığınız etkinlikler tesirli oldu mu?

Evet:	18	Hayır:	29
cevapsız:	18	1 hem evet hem hayır (?)	

Yorum: Evet yanıtı veren kuruluşlar (%28) bulunmakla beraber çoğunluk ("hayır" diyenler ve yanıt vermeyenler - %71) tesirsiz olduklarına inandıkları kanısını uyandırmaktadır. Bu durum Bölüm 1'deki yanıtlarla paralellik göstermektedir.

Yanıtlar; (Ek: 3'de listelenmiştir. Yalnızca "evet " diyenlerin cevaplarına yer verilmiştir.)

Soru 4: Bu tesirlilik, G21 konularının önemli bir kısmını içermesi açısından bakıldığında, HII çalışmalarına (Ulusal Rapora ve/veya diğer çalışma belge ve raporlarına) olumlu yansıdı mı?

Evet:	11 (%16)	Hayır:	30 (%46)
cevapsız:	25 (%38)		

Yorum: Bu soru temelinde STK/YÖ'lerin sorunlarını küresel/yerel boyutlarda ilişkilendirip, Habitat II Ulusal Raporunda ifade edebilme şansını başarıp başaramadıklarını sorgulamaktadır. Katılımcıların %84'ü ("hayır " + "cevapsızlar") Ulusal rapor ve diğer çalışma belgelerine olumlu bir yansıma olmadığı düşüncesindedir.

Yanıtlar; (Ek: 4)

Soru 5: HII Konferansının uluslararası eylem planı olan "Habitat Agenda" son taslak metnini biliyor musunuz? Bu belgede kuruluşunuzun eylem ve çalışma alanınızı tanımlayabildiniz mi?

Evet: 16 Hayır: 25
Cevapsız: 20 5 hem evet hem hayır.

Not: Habitat II son taslak metni Küresel Denge'nin de içinde yer aldığı Ankara STK'ları İletişim Birimin'ce (HII -ASTK) İngilizceden tercüme ettirilip dağıtıldı. Bu etkinlik Habitat II Konferansının başlamasına bir hafta kala gerçekleştirilmiştir.

Bölüm III.

Amaç: Yapılmış ve planlanan çalışmalardaki darboğazların tanımlanması ve öneriler.

Soru 1: G21'de yer alan ve sizin çalışma ve eylem alanınız içerisinde olan konularda, diğer bir deyişle uygulama sürecinde, hükümetlerin olduğu kadar, STK'ların da zorlayıcı, etkileyici ve yönlendirici rolünün olduğunu biliyor musunuz?

Evet: 50 Hayır: 11 Yeni öğrendim: 4
cevapsız: 1

Soru 2: Eylem alanınızdaki hedeflerinizi gerçekleştirmek için temel zorluklarınız nelerdir?

(a) Finansman altyapısı, 54 (%82)
(b) Eleman altyapısı, 29 (%44)
(c) Güvenilir ve yeterli bilgi eksikliği, 31 (%47)
(d) Hükümet politikalarının eylem planlarınıza
aykırı ve engelleyici olması, 27 (%41)
(e) Örgütlenmede karşılaşılan zorluklar, 24 (%36)

(f) Diğer.

10 (%15)

Soru 3. Eylemlerinizi gerçekleştirirken diğer STK/YÖ'lerle hangi alanlarda işbirliği yapıyorsunuz?

(a) Bilgi paylaşımı	49 (%74)
(b) Eylem ortaklığı	40 (%60)
(c) Teknik ve popüler konularda ortaklık	17 (%26)
(d) Hiç işbirliği yapmıyoruz	4
(e) Diğer	3
cevapsız	1

Sonuç:

1. Ankete %42 oranında cevap verilmiştir.

Anketin önyazısında, ".... yanıtlanması STK dayanışmasının somut bir örneğini oluşturmak ve çevreci STK'ların daha etkin olabilecekleri bir ortamın yaratılmasına destek olmak" amacı ile hazırlandığının belirtilmesine rağmen çevre konularında etkinlikleri olan STK'ların kendi tesirliliklerini irdeleyen bir ankete %50'nin altında bir oranda cevap vermiş olmaları cevap vermekte istekli olmadıklarını göstermektedir. Bu durum bilgi paylaşımı, iletişim ve dayanışma oluşturmak için hevesli olmadıkları biçiminde yorumlanabilir.

2. Ankete katılanların %60'ı G21'i tanımamaktadır.

Büyük çoğunluğu, sırası ile, %86 ve %78, hazırlık ve izleme süreçlerinde de yer almamışlardır.

Hükümetlerin katılım doğrultusunda yönlendirici bir tutumu olmamıştır. Ülkemizde G21'i tanıtıcı bir süreç yaşanmamıştır. Diğer taraftan, çevre ve kalkınma konularının uyumunun gerekliliği ve "sürdürülebilir kalkınma" kavramı, yalnızca başlıklar biçiminde de olsa, hükümet dökümanlarında yerlerini almıştır.

STKlar, G21 başlıkları kendilerine sunulduğunda çalışma alanlarını tanımlayabilmişlerdir. Bunların arasından, "eğitim, öğretim ve kamu

duyarlılığının artırılması" başlığının ön plana çıkması rastlantı değildir. (Bu başlığın içinde çevresel ve etik bilinçlenme, fiziksel, biyolojik, sosyo-kültürel çevre araştırmaları, insan kapasitesinin geliştirilmesi gibi konular yer almaktadır.)

Gerçekleştirdiklerini belirttikleri etkinlikler irdelenince önemli konularda etkin oldukları saptanmaktadır. Gerekli olan, "küresel düşün, yerel davran" eyleminin yaşama geçirilmesidir.

Projemizin konusu olan "karar alma mekanizmalarındaki tesirlilik"; iletişimin genişletilmesi, bilgi paylaşımı, dayanışma ve katılımın geliştirilmesi çerçevesinde ortak kampanyaların düzenlenmesi yolu ile artırılacaktır.

3. STKlar zorlayıcı, etkileyici ve yönlendirici rollerinin bilincindedir. Ancak, finansman eksikliği en önemli altyapı sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. STK etkinliğinin geliştirilebilmesinde bu konu önemlidir. STK'nın bir merkezi/mekanı olduğu düşünülse bile iletişim için gereken gereçler ve masraflar önemli bir toplam tutmaktadır. Habitat II toplantıları esnasında görüldü ki bilgisayar ve dolayısı ile internet bağlantısı olmayan kuruluşlar hızlı ve özellikle de uluslararası iletişimin dışında kalmaktadırlar.

2nci önemli altyapı sorunu olarak saptanan "güvenilir ve yeterli bilgi eksikliği" de yukarıda ki savın çerçevesi içinde değerlendirilmelidir.

4. Kuruluşlar çalışma ve eylemlerini Habitat II'ye aktaramıyorlar. Projemizde ikinci tur anketi iptal edip yerine iletişim birimi oluşturma ve bilgilendirme toplantıları düzenlenmesi kararlarını almamıza yol açan önemli nedenlerden biride budur.

Çevreci STK'lar bir taraftan %33 gibi yüksek bir oranla HII'ye katılmayacaklarını yanıtlıyor, diğer yandan da hem Rio uygulama hem de Habitat II hazırlık sürecinde tesirlilik sağlayamadıklarını belirtiyorlar.

Özet:

1. Türkiye Çevreci Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Örgütlenmelerinin büyük bir kısmı Küresel Eylem Planını bilmemekte ve etkinliklerini bu çerçeve içinde değerlendirememekte,
2. Bu yüzden, Habitat II Küresel Konferansı ile ilişkiyi kuramamakta ,
3. Buna rağmen kendilerini etkin ve tesirli olarak yorumlamaktadırlar.

- Ekler:**
1. G 21 bölüm başlıkları,
 2. Yanıtlar; Bölüm 1 Soru 5
 3. Yanıtlar; "Evet" diyenler, Bölüm 2 Soru 3
 4. Yanıtlar; Bölüm 2 Soru 4.

Ek: 1 Gündem 21 Eylem Planı Bölüm Başlıkları

Birinci Bölüm: Sosyal ve Ekonomik Boyutlar

- 2- Uluslararası İşbirliği
- 3- Yoksullukla Mücadele
- 4- Tüketim Alışkanlıklarını Değiştirme
- 5- Nüfus ve Sürdürülebilirlik
- 6- İnsan Sağlığını Koruma ve Geliştirme
- 7- Sürdürülebilir İnsan Yerleşimleri
- 8- Sürdürülebilir Kalkınma İçin Karar Verme

İkinci Bölüm: Kaynakların Korunması ve Yönetimi

- 9- Atmosferin Korunması
- 10- Sürdürülebilir Arazi Yönetimi
- 11- Ormansızlaşma ile Mücadele
- 12- Çölleşme ve Kuraklıkla Mücadele
- 13- Dağların Sürdürülebilir Yönetimi
- 14- Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma
- 15- Biyolojik Çeşitliliğin Korunması
- 16- Biyoteknoloji Yönetimi
- 17- Okyanusların Korunması ve Yönetimi
- 18- Tatlı Suların Korunması ve Yönetimi
- 19- Zehirli Kimyasalların Güvenli Kullanılması
- 20- Zararlı Atıkların Yönetimi
- 21- Çöp, Katı Atık ve Kanalizasyon Yönetimi
- 22- Radyoaktif Atıkların Yönetimi

Üçüncü Bölüm: Önemli Grupların Rolünü Güçlendirme

- 23- Önemli Grupların Rolünü Güçlendirme Konusuna Giriş
- 24- Sürdürülebilir Kalkınmada Kadın
- 25- Sürdürülebilir Kalkınmada Çocuklar ve Gençlik
- 26- Yerli Halkın Rolünü Güçlendirme

- 27- Gönüllü Kuruluşlarla İşbirliği
- 28- Yerel Yönetimler
- 29- İşçiler ve Sendikalar
- 30- İş ve Sanayi
- 31- Bilim Adamları ve Teknokratlar
- 32- Çiftçilerin Rolünü Güçlendirme

Dördüncü Bölüm: Uygulama Yolları

- 33- Sürdürülebilir Kalkınmanın Finansmanı
- 34- Teknoloji Transferi
- 35- Sürdürülebilir Kalkınma İçin Bilim
- 36- Eğitim, Yetiştirme ve Kamuoyu Aydınlatma
- 37- Sürdürülebilir Kalkınma İçin Kapasite Geliştirme
- 38- Sürdürülebilir Kalkınmanın Organizasyonu
- 39- Uluslararası Hukuk
- 40- Karar Vermeye Işık Tutacak Bilgi

Ek:

BÖ

SC

Ya

jel

(Y:

*/

(ev

Ac

za

*/

(b

Yu

*/

(e

A

*/

(b

D

ge

si

*/

(c

*/

(f

*

(l

Ek: 2 Yanıtlar.

BÖLÜM 1

SORU 5:

Yaptığınız bu çalışmalarda hükümet politikalarını, programlarını, projelerini ve planlarını etkileyebildiniz mi?

(Yanıtlar olduğu gibi aktarılmıştır.)

* Ada Dostları Derneği,
(evet)

Adaların Belediyece sipariş vererek hazırlattığı imar planlarının adalara zarar verecek maddelerini iptal ettirmek.

* Antakya Çevre Koruma Derneği,
(biraz)

Yumurtalık ve Aliğa Termik Santralleri.

* Antalya Çevre Gönüllüleri Derneği,
(evet)

Antalya Köprülü Kanyonuna yapılacak barajın engellenmesi.

* Arsuzlular Kültürel Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği,
(biraz)

Diğer demokratik kuruluşlar ile işbirliği yaparak açtığımız kampanyada bölgemizde trafik düzenlemelerinin gerçekleşmesine yardımcı olduk, ışık sinyalizasyonumuz var, köprü vs.

* Avrupa Genç Hukukçular Derneği,
(cevap yok)

* Bahai Habitat II Ofisi,
(hayır)

* Bayramiç Çevre Sağlığı Hizmetlerini Geliştirme Derneği,
(hayır)

- * Beyaz Nokta Vakfı,
1994 Ağustos ayında faaliyete geçtiği için henüz böyle bir etkileme olmadı.
- * Birleşmiş Milletler Türk Derneği,
(belki)
Çevre öğretim ve eğitimi üzerinde Bakanlıklar arasındaki eşgüdümüne katkımız olmuştur.
- * Çepeçevre,
(biraz)
Asbest ve Petrokok kullanımı konusunda yasakların çıkmasını etkiledik.
- * Çevre Gönüllüleri Derneği,
Taktir alıyoruz.
- * Çevre Sağlığı Birliği (ÇESAB)
(biraz)
Nato Alçak Uçuş Projesinde çalışmalarımız faydalı oldu. (Konya-Karapınar)
- * Çevre Teknolojisi Uygulayıcıları Derneği,
(hayır)
- * Çevre Tüketici Koruma Derneği, (ÇETKO)
(evet)
ÇED, Çevre Kanunu, Tüketici Kanunu. Yumurtalık Termik Santrali durdurulması.
- * DASK Çevre Koruma Araştırma ve Doğa Sporları Klübü Derneği,
(biraz)
Köprüçay baraj inşaatının gözden geçirilmesi.
- * Denizli Çevre Korumacılar Derneği,
(hayır)
- * Deniztemiz Derneği-TURMEPA,
(evet)

Marmaris'e Ukrayna'dan illegal yollarla getirilen deniz memelilerinin geri gönderilmesi için bilimsel rapor hazırlanması ve çevre derneklerinin işbirliği yolu ile Çevre Bakanlığına gerekli yaptırımda bulunulması.

* Devlet Tiyatroları Opera ve Balesi Çalışanları Yardımlaşma Vakfı (TOBAV)
(yanıt yok)

* Doğal Hayatı Koruma Derneği,
(evet)

Ramsar Sözleşmesi'nin imzalanması,
Dalyan'dan turizm yatırımının iptali,
Polenezköy, Menderes Deltası gibi alanların tabiat alanı ve bazı koruma statülerini kazanmaları,

* Dünya Dostları Derneği,
(hayır)

* Edirne Çevre Gönüllüleri Derneği,
(hayır)

* Ege Kültür Vakfı,
(biraz)

Üyelerimiz Büyükşehir Belediyesi Estetik Kurulu kapsamında Vakıf görüşlerini gündem konusu yaparak uygulama çabası göstermektedir.

* Ekoloji ve Çevre Dostları Derneği,
(biraz)

"İstanbul Doğa Tarihi Müzesi ve Araştırma Enstitüsü Projesi",

"Profesyonel Çevre Rehberliği Projesi",

"Sanayi Kuruluşlar Çevre Eğitimi Projesi", Çevre Konferansları.

* Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği,
(biraz)

Organik tarımın düzenlenmesine ilişkin Yönetmeliğin Tarım ve Köyişleri

Bakanlığınca hazırlanması,

İzmir-Tahtalı Barajı koruma alanlarında organik tarımın uygulanması.

* Emirdağ Köylerine Hizmet Götürme Derneği,
Net karar için zaman erken.

* Eskişehir Çevre Koruma ve Geliştirme Derneği,
(biraz)

İçme suyumuzu kirleten Kütahya Azot Fb.nın çalışması yazın durduruldu,
bakıma alındı. Eskişehir Belediyesi konuya daha ciddi eğildi.

* Evrensel Kardeşlik ve Bilgelik Derneği,
(biraz)

Çin-Pekin 4. Dünya Kadın Konferansında, NGO formunda, Barış konulu bir
panel düzenlendi. Akçakoca-Adana-Samsun-Bafra'da yapılan konferanslarla
kamuoyunun dikkati çekilmiştir.

* Fethiye Doğayı Koruma Derneği,
(hayır)

* Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü,
(evet)

Çiçek Soğanları konusunda 1989, 1991 ve 1995 yıllarında Yönetmelikler
yayınlandı, CITES Ulusal Botanik Komitesi kuruldu.

* Güneş Enerjisi ve Çevre Derneği,
(biraz)

Türk-Alman Kadın Platformu üyeleri ile, dernek kadın kolu işbirliği,
Çevre Bakanlığı "Gönüllü Çevre Kuruluşları Koordinasyon Toplantısı",
Dernek+Alman Kültür işbirliği ile konferanslar.

* İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı,
(biraz)

1996-1998 Yılı için önerilen Aile Planlaması ve Gençlerin Cinsel Sağlık Eğitimi
konulu projelerimiz. UNPP (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu) tarafından
maddi olarak desteklenmiş ve DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)nın programı
içinde yer almıştır.

* Iskenderun Çevre Koruma Derneği,

(biraz)

Yumartalık Termik Santralinin yörede yapımından vazgeçildi.

* Kadın Dernekleri Federasyonu,

(biraz)

Beş yıllık Kalkınma planları hazırlığında etkili olduk,

Emekli Kanununun iyileştirilmesi çalışmalarında etkili olduk,

Habitat II-Türkiye Ulusal Raporu ve eylem planına özel öncelikli maddesi ilan ettirdik.

* Kadınlar Birliği ve Dayanışma Derneği,

(hayır)

* Karadere Bağları Çevre Koruma ve Geliştirme Derneği,

(hayır)

* KENTKUR,

Proje ve çalışmalarımız kısa dönemde etkilemeyi hedeflemedi ancak uzun dönemde etkilemeyi hedefliyoruz.

* Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği,

(biraz)

1.Ormancılık Şurası kararları,

7.Beş yıllık Kalkınma "Çevre" yapısal değişim projesi,

Milli Ağaçlandırma ve Erozyonla Mücadele Seferberlik Yasası.

* Kıyı Alanları Yönetimi Türk Milli Komitesi,

(biraz)

Kıyı Yasası, GEF Karadeniz Projesi.

* Kocaeli Çevre Eğitimi ve Koruma Derneği,

(evet)

Tabiat Parkı önerisi, hayata geçirilmesi ve resmi makamlarla işbirliği liman ve tehlikeli maddeler dolmuş tesislerinin yapımının yasal olarak engellenmesi.

*Köy Öğretmenleri ile Haberleşme ve Yardımlaşma Derneği,
(biraz)

* Menderes Çevre Koruma ve Güzelleştirme Derneği,
(hayır)

* Mimarlar Odası Genel Merkezi,
(biraz)

"İnsan Yerleşimlerinin Geliştirilmesi" ve "Arazi Kaynaklarının Planlama ve Yönetimine Entegre Yaklaşım" konularında bugüne kadar sürdürdüğümüz etkinlikler Devlet Planlama Teşkilatını, Bayındırlık ve İskan Bakanlığını, Belediyeleri ve İller Bankası Genel Müdürlüğünü büyük ölçüde etkilemiştir. Bunun sonucu GAP Projesi Entegre Proje Yaklaşımı ile ele alınmıştır.

* Orman Mühendisleri Odası,
(biraz)

Ormancılık konusunda TBMM'de çıkartılan yasa tasarılarına öneriler veriliyor ve kısmen de olsa yönlendirilebiliyor. Sempozyum, kongre, basın toplantısı gibi etkinliklerle kamuoyu oluşturulup hükümetin dikkati çekiliyor.

* Osmaniye Çevre Dostları Derneği,
(evet)

Yumurtalık Termik ve Akkuyu Nükleer Santralinin yapımlarında belirsizlik yaratmak, geri adım attırmak (özellikle birinci örnekte)

* SOS. Akdeniz Derneği,
(evet)

Aliğa-Pamukkale.

* SOS. İstanbul Çevre Gönüllüleri Platformu,
(biraz)

İstanbul hava kirliliğinde valilik 1994-1995 kışında çevre kuruluşlarıyla

işbirliği uygulandı.

Halkalı çöplüğü kapatıldı. Asbeste, U. States gemisine izin verilmeyişi.

* Sosyoloji Derneği,

(biraz)

GEF için "Aile-Çevre" projesi, Çevre Bakanlığına sunuldu.

* Stratejik Araştırmalar Vakfı,

(hayır)

* Sualtı Araştırmaları Derneği,

(hayır)

* TEMA Vakfı,

(biraz) açıklaması yok.

* Tırtar Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi,

(hayır) amacımız bu değildi.

* Tire Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği,

(hayır)

* Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV),

(hayır, biraz)

* Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı,

(evet)

Trabzon'da yaşanan sel felaketi. Yörenin kalkınmasına yönelik/ Organize.

* Turizm Geliştirme Vakfı,

(evet)

Ormansızlaşma ile mücadelede, katı atıkların çevresel açıdan duyarlı yönetimi ve kanalizasyonlar, biyolojik çeşitliliğin korunması yolunda epey yol alınmıştır.

* Tüketici Hakları Derneği,

(biraz)

Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanunun çıkarılması.

* Türk Kadınlar Konseyi Derneği,
(biraz)
Veraset Kanunu.

* Türk Toksikoloji Derneği,
(hayır)

* Türkiye Çevre Eğitim Vakfı,
(hayır)

* Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu,
(evet)

Uşak deri sanayi artıma kompleksinin devlet yatırım planına alınması ve maliyetinin %80'inin devlet tarafından karşılanması.

* Türkiye Ormancılar Derneği,
(biraz)

Ormancılıkla ilgili kimi yasaların değiştirilmesi.

* Türkiye Su Ürünleri Derneği,
(sayfa yok)

* Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği,
(biraz)

Tarihi çevrenin korunması ile ilgili her yıl Anadolu'nun kentlerinden birinde etkinlik düzenlemekteyiz. Bu güne kadar 1-İstanbul, 2-İstanbul, 3-İstanbul, 4-Amasya, 5-Kütahya, 6-Muğla, 7-İstanbul, 8-Trabzon, 9-Diyarbakır, 10-Antalya, 11-İstanbul, 12- Urfa. Kütahya Muğla ve Urfa'dan sonuç alındı.

* Türkiye Ziraatçiler Derneği,
(biraz)

Tarım politikalarında,
Tarımsal kredilendirmede,
Yayınlarmızla,
Çeşitli konferanslar ve paneller.

* ZEYÇED- Zeytinburnu Çevre ve Kültür Derneği,
(hayır)

* Zonguldak Çevre Koruma Derneği,
(biraz)

Zonguldak'a kurulması planlanan Nükleer Santrali anti kampanyalarla etkin bir kamuoyu yaratarak iptal ettirdik.

Çatalağzı Termik Santralinin atıklarının durdurulması için proje hazırlanmasında etkin olduk.

ve

nde
oul,
kır,
dı.

Ek: 3, yanıtlar; "evet" diyenler.

BÖLÜM 2

SORU 3:

Rio uygulama süreci içerisinde Habitat II çalışmaları başlayana kadar yaptığınız eylemler etkili oldu mu?

Soruya "evet" olarak yanıt verenlerin dökümü aşağıdadır. "Hayır" diyenler ve bunu açıklamayanlar ile hiç yanıt vermeyenler liste dışı bırakılmıştır.

* Ada Dostları Derneği,
(evet)

Adalara ait imar planlarına kamu çıkarı yönünden pozitif müdahale (korumacılık),

Kaçak yapılaşma, kıyı dolguları konusunda ısrarlı ve devamlı müdahale (TMMOB İstanbul Büyükşehir Şubesi ve Anıtlar Yüksek Kurulu ile birlikte), Adaların ekolojik dengesini koruma ve yagına karşı Orman Bakanlığı ve Orman Baş Müdürlüğü ile devamlı temas kurmak,

Motorlu araçların adalara girmemesi konusunda devamlı mücadelelerimiz başarılı olmuştur.

* Antalya Çevre Gönüllüleri Derneği,
(evet)

Antalya Düden Irmağı kıyılarının doğal sit alanı olarak ilan ettirilmesi. Yerel yönetimce buraya çevre projesinin uygulanması. Antalya Muratpaşa belediyesince botanik bahçesi proje çalışmasının sağlanması

* Birleşmiş Milletler Türk Derneği,
(evet)

Ulusal Komiteye katılma isteğimiz kabul edildi. 6. toplantıda yer aldık.

* Doğal Hayatı Koruma Derneği,
(evet)

Ramsar Sözleşmesi'nin imzalanması,
Dalyan'dan turizm yatırımının iptali,

Polenezköy, Menderes Deltası gibi alanların tabiat alanı ve bazı koruma statülerini kazanmaları,

* Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü,
(evet)

Toros dağlarında köylü eğitimi çalışmaları yapıyoruz. Bu çalışmalar sonucu 15 köy kendiliğinden kardelen sökümünün yasaklanması için dilekçe verecek şekilde bilinçlendi ve bu karar 2 yıldır uygulanıyor. (1995-1996)

* İskenderun Çevre Koruma Derneği,
(evet)

* Kadın Dernekleri Federasyonu,
(evet)

* KENTKUR,

Kentkur'un eylemleri, belirtilen G21 konularında entegre projeler tanımlamak, uygulamaya yönelik finansman araştırması yapmak ve yenilekçi yaklaşımları tartıştıran platformlar, bilinçlendirme toplantıları düzenlemektedir. Çalışmalarımızın temeli.

* Kocaeli Çevre Eğitimi ve Koruma Derneği,
(evet)

Liman ve dolum tesislerinin yapımının yasal yollardan engellenmesi çevre kirleten sanayi kuruluşlarının faaliyetlerinin durdurulması, içme suyu olarak kullanılan Sapanca Gölünün doldurulmasının yasal olarak engellenmesi.

* Mimarlar Odası Genel Merkezi,
(evet)

Kuruluşumuzca organize edilen ve Birleşmiş Milletlerin Habitat II Önkongreslerinden biri olarak kabul edilen "Diğerlerinin Konut Sorunları" Uluslararası Sempozyumunu gerek Ulusal Komite düzeyinde, gerekse STK düzeyinde çok etkili olmuştur.

* SOS. İstanbul Çevre Gönüllüleri Platformu,

Birçok konularda belediyeler, hükümet veya hükümet daireleri bize görev verdiler. Örneğin İstanbul hava kirliliğinde İstanbul Valisi, Bahariyenin

düzenlenmesinde Kadıköy Belediyesi önerimizi kabul etti. Tanker yangını kirlenmesinin sorunları için Çevre Bakanlığı İstanbul Valiliği kanalıyla bize denetleme yaptırdı.

* TEMA Vakfı,
(evet)

Erozyon sorunu gündemlere girdi. Uluslararası Çölleşmeyle Mücadele Anlaşması için uğraşlar devam etmekte.

* Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı,
Sel felaketine sebep olan yapılanma
Karadeniz il Dernekleri ile ortak çalışma.

* Turizm Geliştirme Vakfı,
(evet)

T.B.M.M Çevre Araştırma Komisyonu ile yapılan her çalışma tesirli olmuştur.

* Tüketici Hakları Derneği,
Kendi ölçümüzde.

* Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu,
(evet)

* Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği,
(evet)

Habitat II. Ulusal Rapor hazırlığı sırasında kendi görüşlerimizi yansıtan geniş bir rapor hazırladık. Ulusal rapora alıntı yapılmıştır.

* Türkiye Ziraatçiler Derneği,
(evet)

Ek: 4, yanıtlar.

BÖLÜM 2

SORU 4:

Bu tesirlilik G21 konularının önemli bir kısmını içermesi açısından bakıldığında HII çalışmalarına (Ulusal Rapora ve/veya diğer çalışma beige ve raporlarına) olumlu yansdı mı?

* Ada Dostları Derneği,
(hayır)

* Antakya Çevre Koruma Derneği,
(hayır)

* Antalya Çevre Gönüllüleri Derneği,
(evet)

Belediyelerce bu projeler Habitat II'ye sunuldu.

* Arsuzlular Kültürel Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği,
(hayır)

* Avrupa Genç Hukukçular Derneği,
(cevap yok)

* Bahai Habitat II Ofisi,
(hayır)

* Bayramiç Çevre Sağlığı Hizmetlerini Geliştirme Derneği,
(hayır)

* Beyaz Nokta Vakfı,
(cevap yok)

* Birleşmiş Milletler Türk Derneği,
(evet)

Ulusal Komitenin oluşmakta olan raporuna katkımız oluyor.

* Çepeçevre,
Bu konuda bazı kuruluşlar aşırı gönüllü olduğu için onların görüşü yansımış. Çepeçevre olarak şu ana kadar bir görüş sunmadık.

* Çevre Gönüllüleri Derneği,
(cevap yok)

* Çevre Sağlığı Birliği (ÇESAB)
(evet)

* Çevre Teknolojisi Uygulayıcıları Derneği,
(hayır)

* Çevre Tüketici Koruma Derneği, (ÇETKO)
(cevap yok)

* DASK Çevre Koruma Araştırma ve Doğa Sporları Klübü Derneği,
(hayır)

* Denizli Çevre Korumacılar Derneği,
(cevap yok)

* Deniztemiz Derneği-TURMEPA,
(cevap yok)

* Devlet Tiyatroları Opera ve Balesi Çalışanları Yardımlaşma Vakfı (TOBAV)
(hayır)
Çünkü ulusal raporun hazırlanması aşamasında bizden görüş sorulmadı.

* Doğal Hayatı Koruma Derneği,
(evet)

Ulusal rapor hazırlık sürecinde DHKD sürekli olarak çevresel önceliklerin dahil edilmesi bakımından katkıda bulunmuştur.

* Dünya Dostları Derneği,
(hayır)

* Edirne Çevre Gönüllüleri Derneği,
(cevap yok)

* Ege Kùltür Vakfı,
(hayır)

* Ekoloji ve Çevre Dostları Derneği,
(cevap yok)

* Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği,
(hayır)

* Emirdağ Köylerine Hizmet Götürme Derneği,
(evet)

* Eskişehir Çevre Koruma ve Geliştirme Derneği,
(hayır)

* Evrensel Kardeşlik ve Bilgelik Derneği,
Ulusal eylem planında yer alması için bir öncelikli konu raporu gönderildi.

* Fethiye Doğayı Koruma Derneği,
(hayır)

* Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakùltesi Biyoloji Bölümü,
(hayır)

* Güneş Enerjisi ve Çevre Derneği,
(cevap yok)

* İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı,
Fikrim yok.

* Iskenderun Çevre Koruma Derneği,
(hayır)

Habitat II çalışmalarını hakkında yeterli bilgilendirmediğimizi düşünöyoruz.

* Kadın Dernekleri Federasyonu,
(evet)

* Kadınlar Birliği ve Dayanışma Derneği,
(hayır)

* Karadere Bağları Çevre Koruma ve Geliştirme Derneği,
(hayır)

* KENTKUR,
Çalışmalarımızın raporlara yansımısını hedeflemedik. Ancak Uluslararası raporlarda yer alabilecek çalışmalarımız sürüyor.

* Kırsal Çevre ve Ormanlık Sorunları Araştırma Derneği,
(hayır)

* Kıyı Alanları Yönetimi Türk Milli Komitesi,
(cevap yok)

* Kocaeli Çevre Eğitimi ve Koruma Derneği,
(evet)
Habitat II çevre kozasına sunuldu.

* Köy Öğretmenleri ile Haberleşme ve Yardımlaşma Derneği,
(cevap yok)

* Menderes Çevre Koruma ve Güzelleştirme Derneği,
(evet)
Ülkelerarası sosyal etkinlik ve turizmin tanıtılması.

* Mimarlar Odası Genel Merkezi,
(hayır)
Ulusal rapora pek yansımada. Ancak STK forumuna ve Profesyoneller Forumuna yansımayacağını düşünüyoruz.

* Orman Mühendisleri Odası,
(cevap yok)

* Osmaniye Çevre Dostları Derneği,
(hayır)

* SOS. Akdeniz Derneği,
(cevap yok)

* SOS. Istanbul evre Gönüllüleri Platformu,
(evet)

Yaşam kalitesi yaşanabilirlik kavramını ilk öneren bizim kuruluşumuz oldu.

* Sosyoloji Derneği,
(hayır)

* Stratejik Araştırmalar Vakfı,
(hayır)

* Sualtı Araştırmaları Derneği,
(hayır)

* TEMA Vakfı,
kısmen.

* Tırtar Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi,
(cevap yok)

* Tire evre Koruma ve Yeşillendirme Derneği,
(evet)
Çünkü yeterli tanıtılmadı.

* Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV),
(cevap yok)

* Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı,
(hayır)

* Turizm Geliştirme Vakfı,
(evet)

* Tüketici Hakları Derneği,
(evet)

Yaşanabilirlik ve sivil toplum örgütlenmesi.

* Türk Kadınlar Konseyi Derneği,
(hayır)

* Türk Toksikoloji Derneği,
(cevap yok)

* Türkiye Çevre Eğitim Vakfı,
(cevap yok)

* Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu,
(cevap yok)

* Türkiye Ormancılar Derneği,
(cevap yok)

* Türkiye Su Ürünleri Derneği,
Derneğimize gönderilmedi.

* Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği,
(hayır)

Raporumuzda vurguladığımız ve önemli bulduğumuz bazı konular önemsenmemiştir. Örneğin Anadolu yerleşme kültürünün bundan sonraki yerleşme sorunları için rehber olabileceği ve gelecekteki sürdürülebilir yaşam'a önemli girdiler verebileceği pek önemsenmedi.

* Türkiye Ziraatçiler Derneği,
(hayır)

* ZEYÇED- Zeytinburnu Çevre ve Kültür Derneği,
(cevap yok)
Zonguldak Çevre Koruma Derneği,
(hayır)

em-
aki
ilir

RİO'DAN İSTANBUL'A SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SORUMLULUKLARI

Nuran TALU
TBMM Başkanlık Müşaviri
Küresel Denge Derneği, Kurucu Üye

3-14 Haziran 1996 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleşen Habitat II-İnsan Yerleşimleri Konferansı'nın sonunda alınan kararların uygulanmasını değerlendirmek için, öncelikle Haziran 1992'de Rio de Janeiro'da yapılan "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda yaşanan sürecin incelenmesi yararlı olacaktır. Bunun nedenlerinden biri Rio Konferansı kararlarının önemli ölçüde Habitat kararlarını da içermesidir.

Rio ve İstanbul gibi global nitelikte olan konferanslarda hükümetlerin aldığı tavsiye kararlarının uygulanmasında hem ulusal, hem de uluslararası düzeyde yeni kurumsallaşmalara ve yeni yönetim felsefelerine ihtiyaç duyulmakta ve bu değişiklikler önemli ölçüde uygulamayı etkilemektedir. Bu konferansların sonuçları özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında, çoğu zaman yerel bazda beklenen uygulamaları yansıtmamaktadır.

Bu bağlamda, Haziran 1992'de Rio'da yapılan ve bu yüzyılın en büyük çevre zirvesi olarak tanımlanan ve kapsamı itibariyle Habitat II ile oldukça bağlantılı olan Rio Konferansı sürecinde yaşanan deneyimler ciddi bir örnek teşkil etmektedir.

Rio sürecinin global ortama kazandırdığı en önemli husus; toplumsal uzlaşma ve birliktelik olmaksızın sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasının mümkün olmadığı yönündedir. Bu konferansın en önemli

yolundaki ülkeler arasındaki ciddi görüş ayrılıkları Gündem 21'in uygulanmasında rol alan tüm aktörlerin "yapabilir" kılınmasına ne kadar yansımıştır? Bu sorunun cevabı aynı şekilde Habitat sürecinde de can alıcı nokta olmuş ve oldukça yoğun müzakereler bu konularda gündeme gelmiştir.

Rio Konferansı sürecinde, hükümet toplantılarına paralel olarak yürütülen ve hükümetlerin dışındaki diğer aktörlerin yer aldığı forumlarda ve Konferans esnasında düzenlenen "Global Forum" çalışmalarında sürdürülebilir kalkınma sürecinde hükümet dışı oluşumların rolleri yani; politika yapma ve karar verme sürecinden uygulamaya kadar her düzeyde dahil olmaları yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Bu meyanda alınan bir dizi kararın ve insiyatiflerin ne ölçüde uygulamaya yansıdığı çok önemlidir ve geçen sürede gerek uluslararası, gerekse ulusal düzeyde bu alanda kaydedilen gelişmelere bakmak gerekmektedir.

1992'den 1996 Habitat II - İnsan Yerleşimleri Konferansı'na kadar Birleşmiş Milletler'in gerçekleştirdiği diğer global konferanslarda da hükümet-dışı-kuruluşların ağırlığını içeren ilkeler öne çıkarılarak incelenmiştir. En son Habitat II sürecine bakıldığında, kilit aktörler diye tanımlanan hükümet-dışı-kuruluşlar; sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, özel sektör, parlamenterler, akademisyenler ve vakıfların ağırlıklı olarak öne çıkmaya başladığı görülmektedir.

Burada değinilmesi gereken en önemli husus; bu aktörlerin (ortakların) Habitat II Konferansı ile başlayarak, Birleşmiş Milletler'in karar alma mekanizmalarında yer almaya resmen başlamalarıdır ki; Habitat II Konferansı bu açıdan diğer global konferanslarla karşılaştırıldığında farklı ve yeni bir yaklaşım sergilemiştir.

Kısaca gerek "Gündem 21" gerekse Habitat II Konferansı karar belgesi olan "Habitat Gündemi" çok önemli bir konuda odaklaşmıştır; o da

"Habitat Gündemi"nde yer alan prensiplerin hayata geçirilmesinde temel çıkış noktası tüm aktörleri "yapabilir kılmak"tır.

'kat
çıkı
aşar

anla
topl
aşar

süre
olm
aşılı
stra
rolle
hus

yap
kar
ları
yaş
den

sel c
hük
bele
hare
kur
süre

karar belgelerinden biri olan "Gündem 21"de hedefler; çevre finansman politikalarının belirlenmesi, yeni kaynakların yaratılması, uygulanabilir teknik, ekonomik araçların belirlenmesi, merkezi ve yerel yönetim ilişkilerinin tanımlanması, hükümet, özel sektör, akademik kurumlar, hükümet dışı kuruluşlar, gönüllüler ve meslek odaları arasında işbirliği politikalarının geliştirilmesi ve daha da önemlisi halk katılımının sağlanması gibi öncelikler dikkate alınarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Habitat II'nin temel amacı ve ana temaları dikkate alındığında, Rio Konferansının ana prensiplerini içeren "Rio Deklarasyonu"nda yer alan bir çok hususa yer verildiği görülmektedir. Rio Deklarasyonu daha önce evrensel boyutta kabul edilmemiş olan birçok önemli ilkeyi içermektedir ki; kalkınma hakkı, yoksulluk, gelişmişlerin üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi gibi ilkeler, bu kararların arasındadır. Bu ilkeler Habitat sürecinde sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik, eşitlik, hakkaniyet gibi ilkeler ile uyumlu hale getirilmiştir.

Gündem 21 sürecinin "yapabilirlik" açısından dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, başlangıçta Gündem 21 'in temel özelliklerini belirtmek yararlı olacaktır. Gündem 21; çevre ve ekonomiyi etkileyen tüm alanlarda hükümetlerin, kalkınma örgütlerinin, Birleşmiş Milletler kuruluşlarının, bağımsız sektörlerin ve hükümet-dışı-kuruluşların üstlenmesi gereken faaliyetleri tanımlayan bir eylem planıdır.

Gündem 21 bugüne kadar hükümetler tarafından geliştirilen ve kabul gören en geniş kapsamlı uluslararası program niteliğindedir. Bu boyutta bir eylem planının uygulanması, ülkelerin ulusal strateji ve önceliklerine göre şekillenmesi ve ulusal eylem planlarına yansımaları, bu anlamda gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde idari, hukuki, ekonomik ve sosyal açılardan yeni kurumsallaşmalar ihtiyacı doğurmuş ve bu da kararların oluşmasında oldukça yoğun müzakereleri gündeme getirmiştir.

Burada önemli olan, gelişmiş ülkeler ile gelişme yolundaki ülkeler ve az gelişmişler arasındaki tercihler ve öncelikler farklılığıdır. Daha çok çevre korumaya ağırlık veren gelişmiş ülkelerle, ağırlığı finansman ve teknoloji transferi gibi kalkınma konularına verilmesini isteyen az gelişmiş ve gelişme

'katılımcılık'tır. İşte bu noktada sivil toplum kuruluşlarının rolü ortaya çıkmaktadır. Bugün sivil toplum kuruluşları uluslararası düzeyde üç önemli aşamayı dikkate alarak çalışmaktadırlar;

- haberleşme,
- işbirliği,
- kamu yönetimi ile ilişkileri sağlama, karar verme sürecine katılım.

Bu aşamaların gerçekleşmesi halinde sivil toplum kuruluşları gerçek anlamda toplumda söz sahibi olmaktadır. Bu durum Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının bu aşamalardan geçip, geçmediğini, ya da hangi aşamada olduklarını sorgulamanın gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Bugün Türkiye'de sistemin tıkanmış olması önemli ölçüde bir değişim sürecini gerekli kılmaktadır. Bu tıkanıklığın en önemli nedeni katılımcılığın olmayışıdır. Çevre alanına bakıldığında; Türkiye'de bugüne kadar sorunların aşılması için yapılan çalışmaların oldukça kapsamlı olduğu, politika ve stratejilerin çağdaş anlayışlar paralelinde iyi tanımlandığı, hatta kuruluşların rollerinin de belirginleştirildiği görülmektedir. Ancak burada çok önemli bir husus eksik kalmaktadır.

Tüm bu örgütlenen ve planlanan süreçler çevre duyarlılığı olmaksızın yapılmaktadır. Yani, bütün bu çabalarda, kabul edilen politikalarda, alınan kararlarda "toplumsallaşma" boyutu eksiktir. Asıl önemli olan çevre sorunlarına yol açmayacak davranışların toplumdaki tüm aktörler tarafından yaşamın her boyutuna sindirilmesidir. Bu da doğal olarak demokratikleşmeyi perçinleştirecektir.

Rio Konferansı ve Habitat II Konferansı gibi global konferanslar "küresel demokrasi" ve "küresel ortaklık" ilkelerini tüm dünyaya kabul ettiren ve hükümetlerarası kararların demokratikleşmesinde önemli uluslararası tecrübelerdir. Burada önemli olan "global düşün, yerel uygula" mantığından hareketle, Türkiye'deki hükümet-dışı-kuruluşların, sivil toplum kuruluşlarının gerek ulusal düzeyde, gerekse yerel düzeyde çalışmalarını sürekli bir sorumluluk anlayışıyla iyi tanımlamalarıdır.

Bugün Türkiye'de çevre sorunlarının hallinde; devlet organlarının gerek kurumsal, gerek idari ve gerekse finansal yetersizliği giderek su yüzüne çıkmıştır. Bu durumun bir an önce idrak edilmesi ve sivil kuruluşların yerini alması elzem hale gelmiştir. Türkiye'de çevre ile ilgili tüm gönüllü kuruluşların aralarında sıkı bir enformasyon ağı kurması, işbirliğine gitmesi ve bu yolla kazanacağı 'güç birliği' ile karar-verme mekanizmaları içerisinde doğal yerini bir an önce kazanması gerekmektedir.

Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının; devlet kuruluşları ve toplum kuruluşları gibi katı bir ayırım olmaksızın toplumda sorumluluk alarak yerlerini belirlemeleri gerekmektedir. Bu anlamda klasik kalıpların delinmesi, bu kuruluşların tepki örgütleri olmadan, profesyonel örgütlenme modelleri ile görevlerini yerine getirmeleri lazımdır.

Özellikle Rio Konferansı'ndan sonra sayıları giderek artan bu kuruluşlar çalışma alanlarını belirginleştirerek, iş tanımlarını, kapasitelerini ve geleceğe yönelik hedeflerini sağlıklı bir şekilde tanımlamalıdır. Gerek ulusal, gerekse uluslararası finansman kaynakları kullanılarak sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerini geliştirilebilir. Önemli olan ihtiyaçların iyi belirlenmesidir. Gönüllü kuruluşların bu yollarla bilgi, tecrübe ve uzmanlık alanlarını güçlendirmeleri gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma açısından bakıldığında sivil toplum kuruluşlarının hükümetlerle işbirliği önemlidir.

Ancak bu işbirliğinin etkin olması; gönüllü kuruluşların bilgi ve tecrübe kapasitesinin ve daha da önemlisi katılım ve toplumsal destek mekanizmalarının güçlü olmasından geçer. Gönüllü kuruluşlar bu amaçlar doğrultusunda sadece hükümetlerle değil, başta yerel yönetimler olmak üzere, toplumun tüm aktörleriyle sıkı bir enformasyon ağı oluşturmalı ve işbirliği yapmalıdırlar.

un
su
vil
m
ne
uri

m
r-
u
e

u
i
k
n
e-
r-
n

e
<
r
<
e

**TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ETKİNLİĞİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ
VE
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ
KARAR MEKANİZMALARINA KATILIMI**

Prof.Dr. Birsen GÖKÇE
Sosyoloji Derneği Başkanı

Sayın dinleyenler,

Bu kısa konuşmada gönüllü kuruluşlar ya da Habitat II çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşları (STK) olarak isimlendirilen örgütlerin yapısı, toplum içindeki yerleri ve karar mekanizmalarına katılımı konuları üzerinde duracağız.

Örgüt, herkesin ne olduğunu anladığı ancak sosyolojik olarak tanımını yapmakta zorlandığı bir kavramdır. Örgütleri diğer toplumsal birimlerden ayıran, günlük yaşantımızda kurumlaşmış bir ilişkiler ağı yaratmış olma özellikleridir. Örgüt belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere tasarlanmış, planlanmış bir sosyal yapıdır. Burada örgütün nasıl bir sosyal yapı olduğunu sorgulamak gerekir.

Örgüt; belirli bir amaca ulaşmak için kurulmuş olan, süreklilik gösteren, yazılı kurallar çerçevesinde işleyen, iş bölümüne ve sorumluluk anlayışına dayalı ilişkiler bütününden oluşan bir sosyal yapıdır. Yazılı kurallarla sınırlanan yapıyı dinamik bir hale getiren, canlandıran da kişilerarası ilişkilerdir. Ancak bu noktada akılcı kuralların duygusal kurallar haline dönüşmemesine dikkat etmek gerekir. Bununla beraber örgüt kuralları ne kadar ayrıntılı ve kapsayıcı hazırlanırsa hazırlansın kuralların yorumlan-

masını ve programlanmış kararların alınmasını gerektiren durumlar olacaktır. Dolayısıyla örgüt içinde farklı görüşleri ve eğilimleri barındıran gruplaşmaların olması kaçınılmazdır. Esasen bu durum örgütlerin sağlıklı, değişmeye, tartışmaya ve uzlaşmaya açık bir kişilik kazanmasına olanak sağlar. Genel toplumsal sistem açısından örgütler uzmanlaşmış ve farklılaşmış işlemleri geliştiren alt sistemlerdir. Parsons'a göre; her sistem devamlılığını koruyabilmesi için dört işlev yerine getirmelidir.

- 1- Yönlendirme: Çevre ile ilişkilerin düzenlenmesi, değişmelere ayak uydurma.
- 2- Uygulama: Amaç ve hedeflere ulaşmak için kaynakların harekete geçirilmesi (ürün ya da çıktı sağlanması).
- 3- Bütünleştirme: Çevrenin gerekleri, istekleriyle sistemin kaynaklarının bağdaştırılması.
- 4- Koruma: Çatışmaların uzlaştırılması, sapmaların engellenmesi.

Ancak, burada önemli olan nokta ortak çıkarların, amaçların korunması için üyelerin çoğunluğunun karar mekanizmasına katılması olayıdır. Genellikle üyelerin düzen kurulduktan sonra kuruluşlara olan ilgileri azalmaya başlar. Çoğu örgütlerin örneğin birçok derneklerin üye sayısının yüzlerce olmasına karşın genel kurulları ikinci toplantı günlerinde ve çoğunlukla yasanın öngördüğü sınırlı sayılarla gerçekleşebilmektedir. İşte bu durum demokratik süreçlerin engellenmesine yol açmakta ve örgüt yönetimini de sorumluluk yüklenen küçük bir grubun insiyatifine bırakmaktadır.

Bu noktada örgütleri kuruluş biçimlerine göre kamu örgütleri ve özel örgütler diye ikiye ayırarak ele almak konumuza ulaşmak açısından daha kolaylaştırıcı olacaktır. Özel örgütler toplumsal sorumlulukları gönüllü olarak üstlenen örgütlerdir. Larry Diamond'a göre sivil toplum; gönüllülük esasına dayanan, büyük ölçüde kendi kendini yeniden üreten, devletten bağımsız ancak hukuk düzenince tanınan örgütlü bir toplumsal alandır. Bu tanım kamusal alanda kolektif davranışı içerdiği için genel olarak toplumdan farklıdır. "Sivil toplum" özel alan ile devlet arasında bir görev yüklenir. Sivil toplum örgütlerinin görevlerini yerine getirebilmek için örgüt içinde üyelerin birbirlerini tanımaları, işbirliği içinde olmaları ve demokratik bir ilişki geliştirmeleri beklenir. Aynı beklenti örgütlerarası ilişkiler içinde söz

konusudur.

Sivil toplum örgütlerini fonksiyonları çerçevesinde iki grupta incelemek gerekir. Maddi bir çıkarı ya da bir fikri savunan örgütler. Birinciye örnek olarak işçi ve işveren örgütleri, ikincilere örnek olarak belirli bir fikir çerçevesinde toplanan ve belirli bir idealin yayılmasına hizmet eden çağdaş yaşamı destekleme derneklerinden olmak üzere insan hakları, kadın ve çocuk haklarını koruma ve geliştirme dernekleri, çevre dernekleri, aile planlaması dernekleri verilebilir.

Ülkemizde birinci gruba giren ve sayıları 1200'ü bulan Ticaret ve Sanayi odaları, meslek odaları, kooperatif ve sendikalar vardır. İkinci grupta ise dernek ve vakıf olarak hem isim hem yapısal olarak farklılaşan iki kategoriden söz etmek olasıdır. Sayıları 50.000'i bulan dernekler ile son yıllarda giderek yapısal olarak farklılaşan başka bir ifadeyle dernekleşen ve ancak adı vakıf olan 2700 kuruluş vardır. Tarihimizdeki vakıf özelliklerine sahip olmayan yapı olarak dernek özelliği gösteren çok sayıda kuruluş bugün vakıf adını taşımaktadır.

Örgütlü siyasal katılım geleneğinin yaygın olmadığı ülkemizde; özellikle maddi çıkarları savunan sivil toplum örgütlerinin siyasal iktidarların yakın takibinde ve kontrolünde olduğu görülmektedir. Hatta bu ilişki bazen bu örgütlerin gerçekten de sivil toplum örgütleri olup olmadıklarının sorgulanmasını gerektirecek bir düzeye varabilmektedir. Çeşitli siyasal partiler tarafından benimsenmek istenen Türk-İş'in ne ölçüde siyasal iktidarlardan bağımsız oldukları tartışılmalı bir konudur. Benzer bir şekilde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinden farklı olarak 1970'lerde kurulan bağımsız işveren sendikacılığı TÜSIAD'ın da siyasal iktidarla ilişkilerinin genellikle sorunlu olduğu gözlenmektedir.

Öte yandan siyasal iktidarların sivil toplum örgütlerine bakış açılarında da siyasal demokrasilerde görülen modelden farklı unsurlar bulunmaktadır. Ülkemizde sendika ve sosyal sigortalarla ilgili yasa değişikliklerinin yapılması sürecinde sivil toplum örgütlerinin karar mekanizmalarına katılması birkaç istisna hariç söz konusu olmamıştır.

Bu noktada büyükçe bir parantez açarak modern toplum ile siyasal sis-

temler arasındaki ilişkilere kısaca değinmek istiyorum.

Toplumlararası gelişmişlik farkı modernleşme konusundaki sıralamayı belirler. Sıralamada önde yer alan toplumlar modern toplumun özelliklerini taşıyan toplumlardır. Bir modern toplumun belli başlı özellikleri yüksek düzeyde sanayileşme ve buna bağlı olarak kentleşme, okullaşma ve okuryazarlık oranlarının yüksek düzeyde gerçekleşmesinde, sağlık, iletişim ve ulaşım olanaklarında üst düzeyde sağlanıyor olmasında toplanmaktadır.

Bu çerçevede bazı toplumların, özellikle II. Dünya Savaş'ından sonra bağımsızlıklarını kazanmış III. Dünya ülkelerinin, ortak paydası modernleşme konusunda gösterdikleri arzu ve çabalarıdır. Bazı yazarlara göre, örneğin Shills; amaçlarını gerçekleştirmede lokomotif görevi yüklenecek olan orta sınıfların yaygın olmayışı, modernleşmenin ancak sınırlı ve dar bir elit kadronun önderliğinde gerçekleşmesinin mümkün olacağı görüşündedir.

Siyasal sistemler ile modernleşme arasındaki ilişkileri inceleyen Shills açıklamalarını beş farklı siyasal sistem çerçevesinde yapmaktadır:

- Siyasal Demokrasiler,
- Vesayetçi Demokrasiler,
- Modern Oligarşi,
- Totaliter Oligarşiler,
- Geleneksel Oligarşiler.

Son üçü azınlık yönetimine dayandığı için konumuz dışında kalmaktadır.

Siyasal demokrasiler geliştirmekte olan ülkeler için yakalanmaya çalışılan bir hedeftir. Temsili kurumlar ve kamu özgürlükleri aracılığıyla yürütülen sivil yönetim rejimleridir. Seçilmiş bir meclis, siyasi partiler (ki bir taraftan siyasal demokrasinin gereksinim duyduğu politikacıları yetiştirir öte yandan temsil ettiği grupların taleplerini siyasal sisteme aktarır) yanında sürekli iktidar olma özellikleri vardır.

Vesayetçi demokrasilerde ise iş başına seçimle gelmiş temsilciler

olmakla beraber bunlar, kendilerini seçenlerin iradelerine bağı hareket etmek yerine toplumun siyasal demokrasiye erişebilmesi için zaman ve eğitime gereksinimi olduğu düşüncesiyle kendi amaçları doğrultusunda (vesayetçi etkinlik yaparak) kitleleri peşlerinden götürmeye çalışırlar.

Biçimsel olarak siyasal demokrasinin sahip olduğu kurumları bünyesinde barındıran bu siyasal sistemde kamusal haklar ve özgürlükler sınırlandırılmaya muhalefet ve basın susturulmaya çalışılır.

David Easton'ın temsili demokrasileri baz alan siyasal sistem yaklaşımına göre yurttaşların siyasal sistemin karar alma mekanizmalarını etkilemeleri iki boyutta olur. Bu boyutlar, siyasal sisteme verilen destek ve siyasal sistemin karşılaması beklenen taleplerdir. Kitlelerden gelecek destek siyasal sistemin varlığını devam ettirebilmesi için gereklidir. Yine bununla bağlantılı olarak kitlelerin siyasal sisteme destek verebilmesi için taleplerinin karşılanması gerekir. Yurttaşların siyasal sistemin karar alma mekanizmalarını bu şekilde etkileme sürecini de siyasal katılım olarak ifade edebiliriz. Siyasal katılımın araçları çoğunlukla siyasal partiler ve baskı grupları olmaktadır. Ortak bir çıkarın bulunmadığı durumlarda da bireyler kişisel düzeyde eylemlerde bulunabilirler.

Siyasal demokrasilerde "siyasal katılım" en üst düzeyde gerçekleşir. Bireylerin sahip oldukları kamusal ve bireysel hak ve özgürlükler çerçevesinde taleplerinin karşılanmaması halinde siyasal iktidarlara verdikleri desteği çekme hakları da vardır. Siyasal katılım açısından siyasal demokrasiye en çok yaklaşan sistem vesayetçi demokrasiler olmakla beraber bu sistemde, siyasal katılım sınırlıdır. Kararların alınmasında son söz vesayetçi elitlere aittir.

Ülkemizde vesayetçi demokrasi uygulamasının var olduğu söylenebilir. Siyasal demokrasiye ulaşmada tampon mekanizma görevini de vesayetçi demokrasi sistemi yüklenmiş bulunmaktadır.

Şöyleki; siyasal iktidarlar devletin elindeki kaynaklardan yararlanarak toplumsal gruplar üzerinde baskı kurmaya en azından onları devletle ciddi bir sürtüşmeye girmeyecek şekilde saf dışı etmeye çalışmaktadırlar.

Siyasi iktidarların bu yaklaşımı çeşitli sivil toplum örgütlerinin kendi rollerine ilişkin kavramlaştırmalarını da etkilemektedir. Karar alma sürecine örgütlü ve kurumsallaşmış bir katılım yerine, sivil toplum kuruluşlarının siyasi iktidarla "bireysel ve patronaja dayanan" ilişkilere eğilimli oldukları görülmektedir. Örneğin; işadamlarının büyük bir kesiminin örgütlü olarak siyasi iktidarın karşısına çıkmak yerine, kendi bireysel çıkarlarını çeşitli bireysel-patronaj ilişkilerini kullanarak savunma yoluna gittikleri gözlenmektedir.

Buğra'ya göre; bunun temelinde siyasi iktidarlara duyulan güvensizlikle birlikte, devletin eğer isterse, bu türlü sivil toplum örgütlerini kolaylıkla çok güç durumlara düşürebileceğinin bilinmesi gerçeği yatmaktadır. Dolayısıyla bu gruplar uzun dönemli stratejiler üretme yoluna gitmeyip gizli kapaklı bireysel-patronaj ilişkileri yoluyla kendi çıkarların maksimize etmek yolunu tercih etmektedirler.

Daha çok 1980'lerden sonra varlıklarını duyurmaya başlayan sivil toplum örgütlerinin ise karar alma süreçlerine etkilerinin çok sınırlı olduğu gözlenmektedir.

Öte yandan devletin ülkemizde üç organı doğrudan karar mekanizmalarını etkilemektedir:

- 1- Parlamento (politikacılar)
- 2- Kamu Yönetimi (Bürokratlar)
- 3- Yargı (Hukukçular)

Yargı denetimine açık olan kamu yönetiminde bürokratların alacakları kararlar başta politikacılar olmak üzere çeşitli gruplar tarafından yönlendirilmektedir. Bu nedenle sivil toplum örgütleri bu kaynaklardan da destek almak zorundadır.

Bu üç grubun etkinlikleri ekonomik, siyasal ve toplumsal güçleriyle doğru orantılıdır. Sivil toplum örgütleri bu süreçte "lobicilik"ten yararlanmak durumundadır. Nitekim çeşitli vakıfların bütçeden aldıkları para, arazi, kira, v.b. olanaklar lobiciliğin başarısı oranında artmaktadır. Ancak siyasal

demokrasilerde yalnızca "lobicilik" de yeterli değildir. Aynı zamanda geniş bir çevresel desteğe de gereksinim vardır. Vesayetçi demokrasilerde ise "lobicilik" yoluyla kaynağa ulaşmak yeterli bir çözüm olmaktadır.

Sonuç olarak, devletin kaynak dağılımındaki hakim rolünün STK'ların gelişimini engelleyen temel etkenlerden biri olduğu söylenebilir.

Kuşkusuz vesayetçi demokrasiden siyasal demokrasiye doğru yol almada sivil toplum örgütlerinin ya da kuruluşlarının önemi büyüktür. Modern toplum olmanın bedeli bireylerin katılımcılık bilincine ulaşmaları için sarf etmeleri gereken zaman, para ve emekle eşdeğerdir.

Bir toplum ancak sivil toplum örgütleriyle sesini duyurabilir. İşte bu noktada bir özleştirici yapmak ve aklıma gelen bir soruyu sizlerle paylaşarak sözlerimi tamamlamak istiyorum.

Acaba bütün çabalara rağmen toplumumuzda sivil toplum kültürü oluşturulabildi mi? Bu soruya kuşkusuz tüm toplum örgütleri cevap aramalıdır.

Sivil toplum kuruluşlarının bu kültürün oluşmasına katkıda buldukları oranda sorumlu kulaklara sesimizi duyurabileceğimize inanıyorum.

İlgileriniz için teşekkür eder, saygılar sunarım.

Eğer bizden sonraki kuşaklara siyasal demokrasiye ulaşmış modern bir toplum bırakmak istiyorsak sivil toplum kuruluşlarının güçlerini birleştirmek için çaba harcamak zorundayız.

- niş
bi-
rın
yol
od-
çin
ki
mış
n
ak
mek
k
n-
n.
- BUĞRA, Ayşe Devlet ve İşadamları,
1995 İletişim
- DIAMOND, Larry Rethinking Civil Society,
1994 Journal of Democracy.
- ÖNCÜ, Ayşe Örgüt Sosyolojisi,
1976 Sosyal Bilimler Derneği
Yayın No: 6-7
- MORTON, R.Davies, Models of Political Systems,
Vaughan A. Lewis
1971 Macmillan, U.K.
- VAROL, Muharrem Halkla İlişkilere Toplumbilimsel
Bir Yaklaşım; Yıllık 1988,
1988 A.Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu

ÇEVRE HUKUKUNDA ÇEVRECI ÖRGÜTLERE TANINAN OLANAKLAR

Doç. Dr. Nükhet Turgut
AÜ, Hukuk Fakültesi,
Çevre Hukuku Anabilim Dalı.

I- GİRİŞ :

Çevre Sorunsalı-Hukuk-Çevreci Örgütler

A- Çevre Sorunsalı

Çevre sorunlarının 1970 başlarında dünya gündemini yoğun şekilde işgal etmesine koşut olarak başlatılan çözüm arama çabaları günümüze dek uzanan bir süreci kapsamaktadır. Çözüm arayışları bir yandan ortaya çıkmış sorunların olumsuz etkilerinin yokedilmesi ya da en aza indirilmesi, öte yandan böyle sorunların bir daha ortaya çıkmasına engel olunması noktalarında yoğunlaşmıştır. "Giderici" ya da "tedavi edici" yaklaşım diye nitelendirilen birinci tür çabalar, daha çok ilk dönemlerin çevre koruma politikalarında ağırlık kazanmış olup, amaca hizmet etmede sınırlı bir fonksiyon gördüklerinin anlaşılması üzerine, "önleyici" yaklaşım denilen ikinci tür çabalar ön plana çıkarılmıştır. Gerçekten de birbiri ardına yaşanan çeşitli çevre felaketlerinin de iyice açığa çıkardığı çevre sorunlarının özelliklerinin dikkate alınmasıyla birlikte, en akılcı, hatta, zorunlu yaklaşımın, bunların ortaya

çıkarmalarını önlemeye çalışmak olduğu görülmüştür.

Çevre sorunlarının evrensellik, kapsayıcılık ve çok yönlülük (yaşamın tüm alanlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileme, bu nedenle diğer toplumsal sorunlardan soyutlanamama), birbirine bağımlılık, etkilerin kalıcı olabilmesi ve gelecek kuşaklara da uzanması ve çoğu kez kaybedilen değerlerin geri getirilememesi gibi özellikleri, yukarıda değinilen önleyici ilkeyi de içine alan "bütüncül" bir çevre politikası'nın kabulünü zorunlu kılmıştır. Gerek çevre sorunlarını çözmek, gerek genelde çevreyi korumak ve salt korumacılığın da ötesinde çevreyi geliştirmek amacına ulaşabilmek için böyle bir politikanın uygulanmasının kaçınılmaz görülmesi ise, bu konudaki çabaların yirmibeş yılı aşkın tarihinin bir sonucudur.

Çevre sorunlarının ilk kez önemli ölçüde ve dünya çapında yaşandığı 1970lerde uygulanan çevre politikası tatmin edici olmaktan uzaktı. Çünkü çevreyi geliştirmenin dikkate alınmadığı, sorunların birbirlerinden kopuk olarak tek tek düşünülüp, sorunları önleme yerine ortaya çıktıktan sonra çözme yolunun yeğlendiği, hepsinden önemlisi, konuya salt insan sağlığı açısından yaklaşan ve kalkınma öncelikli olan bir anlayış hakimdi. İşte bu yaklaşımın yetersizliğinin zaman içinde, hem bilim alanındaki yeni bulgular (özellikle ekoloji biliminin verileri), hem yaşanan çevre felaketleri, hem de çevrecilerin çabaları karşısında belirginlik kazanmasına koşut olarak bütüncül çevre politikasına ulaşılmıştır. Bütüncül çevre politikası, çevre sorunlarının nedenlerinin ve özelliklerinin dikkate alındığı, dolayısıyla insan sağlığı dışındaki boyutun da değerlendirildiği, önleme amacının ilk planda yer aldığı, çevrenin korunması ile kalkınma arasında dengenin kurulduğu (1) ve bu bağlamda çevreyi koruma amacının her düzeydeki politikalarla entegrasyonunun zorunlu olduğu bir politikadır. Ana hatlarıyla oluşumu 1980lerde tamamlanan ve 1990larda da yeni gereksinimler karşısında daha belirgin ve ayrıntılı hale getirilen bu politikanın esasları ulusal ve uluslararası ölçekte hukuk boyutuna da entegre edilmiş ve edilmektedir. Böylece, önceleri, karşılaşılan bazı sorunları çözmek temelinde başlatılan çabaları, yeni amaçları ve boyutları da içine alarak günümüze kadar uzanan bir süreç izlemiştir. Bu süreç hem çevreciliğin, hem çevreye ilişkin bilim ve teknolojinin hem de çevre hukukunun gelişim sürecidir.

B- Çevreciler-Sivil Toplum Örgütleri (STÖ)

Çevre koruma politikasının günümüzdeki şekline ulaşmasında hem birey hem örgüt olarak çevrecilerin önemli katkıları olmuştur. Özellikle çevreci sivil toplum örgütlerinin ulusal ve uluslararası ölçekteki sürekli mücadelelerinin bu sonuçtaki etkisi büyüktür. STÖ, çevreyi korumak için geliştirdikleri çevre hakkı gibi önemli önerilerini gerek uluslararası bilimsel konferanslara taşıyarak, gerek hükümetlerarası kuruluşlar ve hükümetler üzerinde doğrudan ve dolaylı baskılar yaparak gerçekleştirmeye çalışmışlardır. (2) Bu bağlamda mevcut politik, idari ve yargısal araç ve kanalları kullandıkları gibi, kendilerini çevre koruma sürecinde işlevsel kılabacak yeni mücadele kanallarının açılmasını da zorlamışlardır. Sonuçta bugün gelinen noktada benimsenen çevre politikasının uygulanabilmesi için STÖ'ne gereksinim olduğu evrensel ve bölgesel ölçekteki çeşitli metinlerde açıkça kabul edilmiştir. (3) Bunların en önemli örnekleri Rio Bildirgesi ile Gündem 21'dir. İşte hem şimdiye kadar oynadıkları rol hem yerine getirmeyi üstlendikleri işlevleri nedeniyle STÖ'nün Yasama, Yürütme, Yargı ve Basın'dan sonra "Beşinci Kuvvet" (4) olarak anılmayı hakettiklerini söyleyebiliriz. Nitekim bu önemin gereği ulusal ve evrensel boyutlarıyla çevre hukukuna da yansımış olup, bu örgütlere önemli olanaklar tanınmıştır ve tanınmaya da devam edilmektedir. Hukuki, politik, mali ve ekonomik bakımlardan tanınan bu olanakların çoğalması STÖ'nin etkinliklerinin artmasına koşut gitmektedir. Üye sayısı çok fazla olan büyük çevreci örgütlerin kendi ülkelerinde olduğu kadar evrensel ölçekte de etkili olduğu, hatta bir kısmının başka ülkelerde de şubeler açtıkları görülmektedir. Bu şekildeki büyük çevreci örgütler, çevrenin değişik sektörlerinde uzman olan çalışanları bünyelerine almakta, hatta çok büyük rakamlara ulaşan bütçelerine dayanarak bu uzmanların en iyilerini seçmede, üniversiteler, sanayi çevreleri ve yönetim birimleriyle adeta yarışmaktadırlar. Güçlü konumları nedeniyle yönetim birimleri ve basına kolayca erişebilmeleri, büyük sivil toplum örgütlerini, uzmanlıklarından yararlanma

Üstlendikleri işlevleri nedeniyle STÖ'nün Yasama, Yürütme, Yargı ve Basın'dan sonra "Beşinci Kuvvet" olarak anılmayı hakettiklerini söyleyebiliriz.

bakımından, özel şirketler ve bürokratlar açısından vazgeçilmez kılmaktadır (5).

Status Quo'cu olmayan ve bunu sağlamak için de kendi yapılanmaları ve çalışmalarında da katılımı ve diğer demokratik esasları benimseyen büyük STÖ'nin bu bağlamda esas aldıkları ölçüt hükümetlerin ve hükümetlerarası kuruluşların çevre politikalarında değişiklik yapmayı başarmaktır; sadece bu tür değişiklikleri hedefleyerek sonuca ulaşabilenlerin örgüt yönetiminde üst görevler için seçilme şansı olabilmektedir. Böylece iç yapılarındaki demokratik ve disiplinli çalışma ile etkililik derecelerini daha da arttıran STÖnin etki alanına dahil ettikleri kuruluşlar arasında Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik örgütler de vardır(6). Dünya Bankasının, çevresel etkilerini yerel halkın beklentileri yönünde dikkate almaksızın desteklediği bir kısım ulusal kalkınma projeleri bu örgütlerin çabaları sonucunda hayata geçirilememiştir.

Ülkemizdeki STÖnin, sayıları fazla olmakla birlikte, üye sayıları ve bütçelerinin, dolayısıyla da etkilerinin Batıdaki yandaşlarıyla karşılaştırıldığında cılız kaldığı bir gerçektir. Ancak son birkaç yıldır gerek kendi aralarındaki işbirliğini güçlendirmek, gerek özellikle önemli çevre sorunlarının bulunduğu yörelerdeki halkla ilişkiye geçme yolunda gösterdikleri çabalar, bunların etkilerinin gelecekte artmasını sağlayacak göstergelerdir.

C - Çevre Hukuku

Çevrecilerin çevreyi koruma amacını gerçekleştirme yolundaki çabaları, yönetimleri bütüncül bir çevre politikasını benimseye iterken, buna koşut olarak çevre hukuku da kendine özgü ayrı bir dal şeklinde ortaya çıkmıştır. Çünkü çevrecilerin de baskısı karşısında yönetimlerin somut çevre sorunlarını çözme - çevreyi koruma - çevreyi geliştirme yönünde bir seyir izleyen çabalarında başvurdukları temel araç hukuk olmuştur. Bu da son derece doğaldır (7). Şöyle ki, çevre sorunlarının varlığı toplumsal yaşamda değişikliklerin, çözüm bekleyen sıkıntı ve çelişkilerin, yeni gereksinim ve istemlerin varlığı demektir. Hukukun temel fonksiyonunun başında ise bütün bu noktaların çözümüne ilişkin esasları ortaya koymak gelir. Bu

bağlamda hukuk "hem bir çerçeve, hem bir politika aracı, hem de bir mücadele aracıdır" (8). Çevre sorunsalının temelinde "ne pahasına olursa olsun sanayileşme ve teknolojik gelişme" olgusunun yatması gerçeği, çözüm için insanların ve kurumların bu çerçevedeki etkinliklerine sınırlar ve koşullar getirilmesini zorunlu kılmıştır. Bunu yapacak olan ise hukuktur. Çevreyi koruyup geliştirmek için gerekli olan kuralların olduğu kadar bu kuralların gereğini yerine getirecek kuramların belirlenmesi de hukukun alanına girer. Ayrıca gerek oluşturulan kurumların görevlerini gerektiği gibi yapmaları, gerek belirlenen kurallara diğer aykırılık durumlarında uygulanacak yaptırımları düzenleme ve harekete geçirme de yine hukukun temel işlevlerindedir. Hukukun, özellikle çağdaş gelişimlerin dışında ya da gerisinde kalan toplumsal yapıları bakımından geçerli olan diğer önemli bir fonksiyonu ise, söz konusu gelişmeler yönünden yönlendirici olması, yani bu konuda öncülüğü üstlenmesidir. Çevre sorunlarının evrenselliği ve giderilemez sonuçların ortaya çıkmasını önlemek için etkili çözümlerin hemen uygulanmasının zorunluluğu dikkate alınırsa bu fonksiyonun ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır. Çevrenin korunmasındaki bu önemi nedeniyle, çevreye ilişkin hukuk kurallarının ve örgütlenmenin bütüncül çevre politikası çerçevesinde ve kendilerinden beklenen amacı gerçekleştirmeye en uygun şekilde yapılması zorunludur. Nitekim bu zorunluluğu, aşağıda görüleceği gibi, çevre sorunlarıyla mücadelenin ilk dönemlerinde yaşananlar da doğrulamaktadır.

Başlangıçta çevre sorunlarıyla mücadelede hukukun devreye sokulması, ister istemez varolan geleneksel kural, araç ve kurumlara başvurulması yoluyla olmuştur (9). Bu başvurma hem idarenin faaliyetleri çerçevesinde, hem de çevrecilerin çevreyi bozucu uygulamalara karşı açtıkları davalar üzerine yargısal etkinlikler düzeyinde gerçekleşmiştir. Ancak ilk planda başvuru bu geleneksel yolların, sorunları önlemek bir yana, ortaya çıkmış olumsuz sonuçları gidermek için bile yeterli olmadığı görülmüştür. Bunun ana nedeni, söz konusu geleneksel mekanizmaların bireyi temel alan bir fikir etrafında oluşturulmuş olmaları, oysa çevresel değerlerin ve bunlara ilişkin sorunların, özellikleri nedeniyle, tek tek bireylerden çok tüm toplum ilgilendirmeleridir.

Geleneksel hukuk kurallarının varolan şekilleriyle derde deva olma-

maları üzerine, önce bu kuralların, çevrecilerin açtıkları davalardaki istemlerinin etkisiyle olabildiğince geniş yorumlanmasına gidilmiş, sonra bunlarda bazı değişikliklerin yapılması söz konusu olmuş, en sonunda da doğrudan yeni kural, kurum ve araçlar oluşturulmuştur. Böylece çevre hukuku geleneksel hukuk kural ve araçlarının çevre sorunsalı karşısında sorgulanması ve tartışmaya açılmasıyla birlikte toplumsal yapıların yeni gereksimlerini karşılamaya elverişli yeni kural ve ilkelerle bezenmiş olarak ortaya çıkmıştır. Bu oluşum süreci içinde kendisine diğer hukuk dalları arasında ayrı bir yer sağlarken, çevre hukukunun, diğer hukuk dallarına ait olup da yeni bakış açısını zorunlu kıldığı kavramlar arasında hak, mülkiyet, egemenlik, yurttaşlık, demokrasi, sorumluluk, ehliyet, ispat yükü gibi gerek öze gerek usule ilişkin temel hukuk kavramları bulunmaktadır. Çevre hukuku bu kavramları, onların alışılmış sınırlarını aşarak ve özelliklerini değiştirerek, çevre sorunsalının gereksinimlerini karşılayacak bir bakış açısıyla kullanmak durumundadır; çünkü bu hukuk dalının amacı çevrenin korunup geliştirilmesidir. Bu amacı, günümüzde baskın olan antroposantrik anlayışla sunmak durumunda olsak bile, onun insanı aşan boyutu olduğu gerçeğini ortadan kaldıramayız. Böylece çevre hukukunun amacından hareket ettiğimizde geleceğimiz önemli bir nokta, hukukçu olmayanların ve ne yazık ki bazı hukukçuların da genellikle yaptıkları bir yanlış ilişkindir. Bu yanlış "hukuk"un "mevzuat"la aynı anlamda algılanması olup, bu algılanmanın konumuz açısından sonucu ise, çevre hukukunun çevre ile ilgili yazılı hukuki düzenlemelerin bütününden ibaret olduğunun kabul edilmesidir. Hukuk ve mevzuat kavramlarını özdeş sayan ve amaç ögesini de dikkate almayan bu sığ yaklaşımı benimsediğimizde, sırf çevrenin herhangi bir ögesine ilişkin olmasına dayanarak, çevreyi koruma amacı taşımayan kuralları da çevre hukuku içinde değerlendirmek tehlikesi doğacaktır. Böyle bir anlayışı kabul etmek mümkün değildir. Öncelikle, hukuk ve mevzuat kavramları birbirlerinden farklıdır. Mevzuat yürürlükte bulunan hukuk kurallarının bütünü anlamına gelirken, hukuk daha genel ve geniş bir kavram olarak bu anlamın ötesine uzanmakta ve yürürlükteki kuralların

Çevre sorunlarının varlığı toplumsal yaşamda değişikliklerin, çözüm bekleyen sıkıntı ve çelişkilerin, yeni gereksinim ve istemlerin varlığı demektir.

bağlı olduğu ilkelerden oluşmaktadır. Bu bağlamda "hukukun yürürlükteki kurallara bir üstünlüğü vardır. Mevzuat değişebilir, ama, hukukta bir iç bütünlük ve süreklilik vardır" (10). Dolayısıyla çevre ile ilgili düzenlemelerin çevrenin korunması ve geliştirilmesi amacına uygun olması gerekli olup, aksi durumda bunların çevre hukukuna aykırı sayılmaları söz konusu olabilecektir. İşte bu noktada çevreci örgütlerin mevzuatta bulunan bazı hükümlere ya da yapılmak istenen bazı değişikliklere, bunların çevre hukukunun amacına uygun olmadığı gerekçesiyle karşı çıkmaları mümkündür. Yine aynı gerekçe nedeniyle, gerek kimi Avrupa ülkelerinde ve ABD'nde 19. yüzyılda yapılan çevrenin bazı öğelerine ilişkin hukuki düzenlemeleri, gerek bazı eski hukuk sistemlerine (Roma Hukuku ve İslam Hukuku) çevre açısından yaklaşan incelemeleri Çevre Hukuku başlığı altında sunmak da doğru değildir.

II- KATILIM İLKESİ

Çevreyi koruma ve geliştirme amacına ulaşmak için ekolojideki bütüncül yaklaşımı esas alan çevre hukukunun, bütünsellik dışında, disiplinlerarası olma ve ÇED (çevresel etki değerlendirmesi) denilen yönetsel karar verme aracını kullanma gibi kendine özgü niteliklerinden başka yine kendine özgü bazı ilkeleri vardır (11). İşte bu ilkelerden birisi bu kısa çalışmanın asıl konusu olan ve çevreci örgüt ve bireylere tanınmış, birbirini takibeden bir dizi olanakları barındıran "katılım" ilkesidir. Bu ilkenin kabul edilmesindeki hukuksal dayanaklardan birisi, çevreyi korumanın ve geliştirmenin "kamu menfaatine" olmasıdır ki bu nokta çevre hukukunun en başta gelen ve onun amacıyla da bütünleşen ilkesini oluşturmaktadır.

A- Katılımın Anlamı

Geniş anlamıyla katılım, bireylerin çevresel yönetim sürecinde rol oynamaları, etkide bulunmaları ve böylelikle kendi yaşamlarını şekillendirecek bu süreci yönlendirmeleri demektir. Etkide bulunma geniş bir yelpazeyi kapsayan çok çeşitli yollarla, doğrudan ya da dolaylı şekilde gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda, sessiz bir protestodan ya da pasif direnişten aktif tavır ve eylemlere, hatta yasaların hoş görmediği davranışlara dek uzanan bir dizi

örneklere işaret edilebilir. Ormanlık ya da başka bir yeşil alandaki ağaçların maden arama, inşaat gibi nedenlerle kesilmesini istemeyen bir kişi, bu isteğini doğrudan yetkili birimlere başvurarak dile getirebileceği gibi, yalnızca kendisini kesilecek ağaca bağlamak suretiyle de ortaya koyabilir. Katılımın demokratik bir toplumsal yapı içinde gerçekleştirilebilecek eylemleri ya da baskı grubu faaliyetlerini kapsayan bu geniş anlamı dışında, konumuz yönünden özellikle önem taşıyan dar bir anlamı da vardır. Bu da bireylerin çevreye ilişkin kararların alınmasında, politikaların oluşturulmasında ve bunların uygulanmasında, kendilerine tanınmış olanakları kullanmak suretiyle fiilen rol almalarıdır. Çok sayıda ülkede çevreci örgüt ve bireylere bu çerçevede çeşitli olanaklar (hukuki, mali, ekonomik) tanınmış olup, (12) bunların sayısı çevre bilincine erişmiş yurttaşların istemlerine de paralel olarak gün geçtikçe arttırılmaktadır. Aynı yöndeki gelişme evrensel ölçekte de yaşanmaktadır. Uluslararası arenada, STÖ'nin Birleşmiş Milletler bünyesindeki çeşitli kuruluşlarda danışman statüsü alabilmeleri için aranan koşulları esnekleştirme ve bunları uluslararası çevresel etkinliklerde (örneğin sözleşmelerin hazırlanmasında, uluslararası konferanslarda) daha çok söz sahibi kılma yolundaki çabalar özellikle Rio Zirvesi'nden sonra artmıştır (13). Bu çabalar Birleşmiş Milletler bünyesindeki çeşitli kuruluşlarca olduğu kadar (14) BM dışında Yeryüzü Konseyi'nce de gösterilmektedir. Bu bağlamda bir yandan STÖ'nin görüş ve önerileri almadaki mevcut danışma mekanizmasını yeniden tanımlayıp belirlemek (15) yolunda çalışma grupları kurularak raporlar hazırlanırken, öte yandan pratikte STÖ'ni çalışmalara katma girişimleri olmuştur. Ayrıca birçok sözleşmede müzakere ve karar alım süreçlerine STÖ'nin gözlemci olarak katılımı açıkça kabul edilmiştir. (16) Hatta uygulamada, sözleşme görüşmeleri için gelmiş hükümet delegeleri arasına bazı STÖ temsilcilerinin alınması örnekleriyle de karşılaşılmaktadır (17).

İster geniş ister dar anlamıyla ele alınsın katılımın doğrudan yönetim anlamına gelmediğini vurgulamak gerekiyor. Çünkü gerek karar ve politikaların hazırlanmasında, gerek bunların uygulanmasında asıl ve nihai yetki yönetim birimlerinde olup bireylerin bu çevredeki rolleri, kapsamı geniş olabilse bile sınırlı kalmaktadır. Ancak, yerel ölçekte, yani küçük yönetim birimlerinde yurttaşların rolünün doğrudan yönetim şekline yaklaşacak ölçüde artması olasılığı güçlüdür. Bu sonucun gerçekleşmesi, toplumsal yapıların

sosyo-politik ve ekonomik koşullarına ve bununla ilintili olarak bireylerin kendilerine tanınan katılma olanaklarını etkin şekilde kullanıp kullanmalarına bağlı olarak değişecektir.

Katılım çevre hakkının hayata geçirilmesini sağlayan bir haktır. Diğer bir deyişle, ne şekilde düzenlenmiş olursa olsun çevre hakkı katılma hakkının hukuki dayanağını oluşturmaktadır (18). Gerçekten de çevre hakkını düzenleyen günümüz anayasalarında bu hak genelde insan hakkı olarak belirtilmiş olsa da, bu düzenlemelerde devletin ve bireylerin bu çerçevedeki görev ve sorumluluklarının ayrıca vurgulanmış olması, çevrenin insanla bağlantılı olmaksızın doğrudan korunabilmesi açısından önemlidir. Çünkü bu durumda birey hem devletin çevreyi koruma görevini yerine getirip getirmediğini gözetlemek, hem çevreyi bozucu davranışlar karşısında yetkili birimleri harekete geçirmekle görevlidir, hem de görevlerini yapabilmesi için gerekli olanakların kendisine tanınması ve engellerin kaldırılması için devletten istemde bulunma hakkına sahiptir. İşte bireyin devletten isteyecekleri arasında, katılma kanallarının ve olanaklarının artırılması ve bunların gerektiği gibi kullanılabilmesinin sağlanması da yer almaktadır. Devletin söz konusu istemleri karşılaması ise yine aynı düzenlemelerden doğan bir zorunluluktur.

B-Katılımın Önemi ve Gerekliliği

Katılım ilkesi çevre sorunsalını çözüm yollarından biri olarak evrensel ölçekte kabul görmüştür. Doğrudan çevreye ya da çevrenin çeşitli öğelerine ilişkin evrensel ve bölgesel nitelikli çeşitli metinlerde katılım ilkesine yer verildiği gibi, ulusal ölçekteki metinlerde de bu konuda düzenlemelere gidilmiştir. Çevre alanında ilk önemli evrensel belge sayılan 1972 Stockholm Bildirgesi konuyu bireylerin ve toplulukların sorumlulukları çerçevesinde dolaylı olarak ele alırken, daha sonraki tüm metinler katılım ilkesine açıkça değinmişlerdir (19). Evrensel nitelikli son önemli metinler 1992de Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCED) kabul edilen belgelerdir. Bunlardan Rio Bildirgesi'nde, ülkelerin çevre konusunda kamu duyarlılığını ve katılımını arttırmalarına 10uncu ilke içinde yer verilmiştir (20). "Gündem 21" adını taşıyan ve 21. yüzyılda yapılması öngörülen faaliyetleri içeren oldukça kapsamlı eylem planında ise,

yapılan planların gerçekleştirilmesinde halkın katılımının gerekliliği işlenmiştir. Bu metinde, karar alım sürecine geniş halk katılımının sürdürülebilir kalkınmayı sağlamadaki en temel koşullardan olduğu vurgulandıktan sonra, bireylerin, grupların ve örgütlerin ÇED sürecine dorudan katılmaları ayrıca belirtilmiştir (21). Gençlerin ve kadınların karar alım sürecine katılmaları konusunda ise ayrı planlara yer verilmiştir. (22) Kadınların katılımı onların çevre yönetiminde ve gelişmesinde sahip oldukları önemli rol vurgulanarak Rio Bildirgesi'nde de ayrı bir ilke - 20inci ilke - olarak düzenlenmiştir. Katılım ilkesine evrensel ölçekte çok fazla önem verildiğini açığa koyan bir gösterge de, konuyu düzenleyen belgelerin bir kısmında, sadece ilkeyi belirtmekle yetinilmeyip, etkin bir katılımın kolaylaştırılması ve özendirilmesi gerekliliğine de yer verilmesi, hatta bunun devletler için ödev olduğunun vurgulanmasıdır (23).

Katılım ilkesine ne denli önem verildiğini gösteren ampirik verileri bu suretle kısaca belirttikten sonra, bu ilkeye niçin bu kadar önem verildiği sorusunun yanıtını aradığımızda, karşımıza ondan beklenen işlevler konusu çıkmaktadır. Burada ilk planda yapılması gereken bir saptama, katılım ilkesine yer ve önem verilmesinin devletlerin kuramsal düzeyde yaptıkları ideolojik bir tercih olmadığıdır. Böyle bir tercih olsaydı, o zaman daha önceki dönemlerde zaman zaman "öğrenci olayları" gibi patlamalarla doruğa çıkan katılımcı demokrasi yönündeki istemlere, yetkililerin neden sessiz kaldıkları sorusunu sormak gerekirdi. Gerçek şu ki, katılım ilkesi bazı gereksinimlerin karşılanması, sorunların çözülmesi için kaçınılmaz görülmüştür. Nedir bu gereksinimler diye sordüğümüzde da karşımıza çevre sorunlarının özellikleri çıkmaktadır. Herşeyden önce, çok yönlü ve karmaşık olan bu sorunların tüm bu yönlerinin açığı çıkabilmesi herkesin görüşlerini belirtmesine bağlıdır. Aynı şekilde bütün boyutlarıyla belirlenmiş sorunlara sağlıklı ve kalıcı çözümler üretilebilmesi için de herkesin düşüncesini açıklaması gereklidir. Nihayet üretilen çözümlerin etkin şekilde uygulanabilmesi de herkesin katkısıyla sağlanabilir.

Konuya çevre sorunlarının etkileri, bunların ortaya çıkışlarındaki sorumlular ve sorumluluk payları ve çevresel varlıkların aidiyeti noktalarından baktığımızda da, katılımın gerekliliğini ortaya koyan göstergelerle karşılaşıyoruz. Mademki çevresel varlıklar kimsenin

mülkiyetinde değil, herkesin, hatta gelecek kuşakların (hatta evrenin); mademki çevre sorunları herkesi ve gelecek kuşakları ve biyosferi etkiliyor; mademki çevre sorunlarının ortaya çıkışında herkes üretici veya tüketici olarak şu ya da bu ölçüde rol oynuyor, o halde herkesin bu süreçte hem hak hem sorumluluk sahibi olarak olumlu bir katkı yapması zorunludur.

C-İşlevsel ve Etkin Bir Katılım İçin Koşullar

Hukuki düzenlemelerde yer verilen katılım olanaklarının etkin şekilde kullanılabilmesi ve kendilerinden beklenen işlevi yerine getirebilmeleri bazı koşulların varlığına bağlıdır. Bu bağlamda ilk başta gelen koşul "demokratik bir yapı"nın varlığı olup, söyleyeceğimiz diğer koşullar hep bu ana çerçeveye bağlı alt koşullar niteliğindedir. Katılım bireylerin görüş bildirme, örgütlenme ve eylem yapma gibi yollarla yönetim sürecinde etkiye bulunmaları olduğuna göre, bütün bunlara ilişkin her türlü hak ve özgürlüklerin tanınmış olması gereklidir. Sadece metinlerde tanınma yeterli olmayıp, hukuk devleti güvencesi altında, pratikte de bu hakların engellerle karşılaşmaksızın kullanılması sağlanmış olmalıdır. Bu da büyük ölçüde demokratik değerlerin toplumsal yapıda ve özellikle yöneticilerde yerleşmiş oluşuna bağlıdır.

İşlevsel bir katılım için özel önem taşıyan bir koşul da çevre için eğitimin geliştirilmesidir. Burada önem taşıyan nokta, bireylere çevreyi koruma yollarını, yapmaları ya da yapmamaları gereken şeyleri belletmekten öte, onlara tek başlarına geleceklerini yönlendirmede ne denli önemli rol oynayabileceklerini göstermektir. Çevre sorunlarının toplumsal yaşamın diğer sorunlarından soyut olmadığına ve bunların ortaya çıkışında insanın payına ilişkin gerçeklerin işlenmesi gereken eğitim politikasında, bireylerin düşünme, sorgulama ve yaratma yeteneklerini geliştirmelerine öncelik verilmelidir. Ancak bu sayede çevre bilinci ve çevreye karşı sorumluluk duyguları geliştirilebilir. Bu duyguların gelişmişliği ise katılımın işlevsel olacağına ilişkin sağlam bir göstergedir. Eğitimle ilgili olarak değinilmesi gereken bir nokta da katılımın da başlıbaşına bir eğitim kanalı olduğudur. Gerçekten de katılım olanaklarının kullanılmasının, bireylerin hem yukarıda söylenen yetenekleri kazanmalarında hem bilgilenmelerinde rolü vardır.

Katılımın sadece işlevsel olması için değil aynı zamanda gerçekleşmesi için de gerekli olan bir koşul da, bireylerin katılacakları faaliyetlerden haber-

dar olmalarıdır. Bu da bireylerin "bilgi ve belgelere ulaşma hakkı", devletin bu alandaki ödevi ve yönetimin açıklığı (şeffaflığı, sağlamlığı) gibi önemli konuları ilgilendirmektedir. Esasen bütün bunlar demokratik hukuk devletin olduğu kadar, yönetimlerin varlık nedeninin (halka hizmet etmek, bu çerçevede yönetim "görevi"ni yerine getirmek) de doğal sonucudur. Nitekim yurttaşların söz konusu hakkı, demokratik ülkelerin bir kısmında, doğrudan buna ilişkin yasalarda ya da idari usul yasaları gibi genel nitelikli düzenlemelerde esasen eskiden beri yer almaktadır. (ör.ABD). Bu şekilde genel düzenlemelere gitmemiş ülkelerde ise, konu çevre sorunsalı dolayısıyla gündeme getirilerek çevreye ilişkin düzenlemelere dahil edilmiştir. Başta katılım ilkesine yer verenler olmak üzere evrensel ve bölgesel nitelikli metinlerde de bilgi ve belgelere ulaşma hakkının önemine dikkat çekilmiştir. Rio Konferansındaki metinlerde de bireylerin, grupların ve örgütlerin çevre ve kalkınmaya ilişkin bütün enformasyona açıkça erişebilmeleri gerektiği belirtilmiştir (24). Ayrıca bu hakkın gereğini evrensel ölçekte yerine getirmek için bazı birimler ve sistemler oluşturulmuştur. Bunlardan birisi, çok sayıda ülkede koordinasyon merkezi olan "infoterra" sistemi olup bu sayede çevreyle ilgili normalde, elde edilmesi güç verilere ulaşabilmektedir (25). Yine bu bağlamda, birçok STÖ'nün Birleşmiş Milletler Kamu Enformasyon Bölümü'nde listeleri bulunmakta olup, böylelikle bu örgütlerin BM'in çevresel etkinlikleri hakkında düzenli bilgi alabilmeleri sağlanmaktadır (26). Avrupa Birliği çerçevesinde ise, Brüksel'de faaliyet gösteren Avrupa Çevre Bürosu aracılığıyla, STÖ, Birliğin günlük çalışmaları hakkında bilgi alarak stratejilerini buna göre belirleyip, temsilcilerini bu yönde görevlendirmektedirler. (27)

Bilgi ve belgelere ulaşma hakkı açısından bazı noktaların büyük önemi vardır. Herşeyden önce bu hak yalnızca yetkililerin verdikleri bilgi ve açıklamalarla sınırlı olmayıp, bireylerin bizzat belgelere erişerek onları incelemelerini de kapsamaktadır. Diğer bir husus, bireylerin bilgi ve belgelere zamanında, yani bağlayıcı kararlar alınmadan ulaşabilmeleridir. (28) Ayrıca bu bilgi ve belgelerin anlaşılabilir olması ve istisnalar dışında gerekli kopyaların alınabilmesinin en az masrafla sağlanması da gerekmektedir. Bu çerçevede belgelerin ücretsiz verilmesini öngören düzenlemelere rastlandığı gibi doğrudan çevreci örgütlerin adreslerine gönderilmesi yolunda uygulamalar da görülmektedir. (29)

Yukarıda açıklanan koşulları ülkemiz açısından ele aldığımızda şu özellikleri görüyoruz: Anayasa ve yasalarda temel hak ve özgürlükler bakımından bazı sınırlar olmasına karşın, demokratik bir yapının varlığı koşulu yönünden asıl sorun, demokratik değerlerin toplumsal yapımızda tam olarak yerleşmemiş oluşudur. Bu sonuç, öncelikle yöneticiler için geçerli olup, son dönemlerdeki olumlu kıpırdanışlara karşın halk için de geçerlidir. Osmanlı devlet ve toplum yapısının İslamiyetle de pekiştirilmiş geleneksel egemenlik anlayışının izleri kamu yönetiminin her düzeyinde hala mevcuttur. Çağdaş "yurttaş" kavramının yerine "teba" kavramının aldığı bu anlayışta, devlet en üstün güç olup bireyin temel fonksiyonu yönetenlerin söylediklerini yapmaktır. Toplumsal yapıdaki birikime dayanmayan tepeden gelme Batılılaşma çabalarının alt yapıda gerekli değişiklikleri yapamayarak şekilci kalması yüzünden, sonraki dönemlerde de bu temel anlayış kırılmamıştır. Günümüzün kamu yönetiminde, hemen her basamaktaki kamu görevlisinin "görevli" olduğunu unutarak, "yetki kullanımını" yurttaşlara karşı bir üstünlük olarak görmesi ve bireylerin de bu tutum karşısında teslimiyetçi ve ezik bir tavır takınmaları hep söz konusu geleneğin kalıntılarıdır.

Eğitim koşulu yönünden ülkemize baktığımızda, biraz önce değinilen sosyo-politik özelliklerin uzantıları olan olgulara tanık oluyoruz. Düşünmenin, sorgulamanın, tartışmanın yer almadığı, tek yönlü bilgi depolamanın baskın olduğu ezberci bir eğitim sisteminin, kendine güven duyan, yaratıcı bireyler ortaya çıkarması doğal olarak beklenemez. Oysa ki bu özellikler katılımı işlevsel kılacak temeller arasında yer almaktadır.

Bilgi ve belgelere ulaşma hakkına gelince, hukukumuzda buna ilişkin genel bir düzenleme olmadığı gibi, kamu yönetimimizdeki kapalılık geleneği yurttaşların bu yöndeki istemlerinin hoş karşılanmasına da engeldir. İşte hukukumuzdaki bu genel kuralı bozan iki önemli istisnaya çevreye ilişkin iki ayrı yönetmelikte yer verilmiştir. Her iki yönetmelikte de, bireyler için getirilen katılım yollarının - ki birazdan ele alınacak - kullanılmasına ilişkin olarak, ilgilenenlerin katılacakları faaliyete ait belgeleri inceleyebilecekleri belirtilmiştir. Bunlardan Hava Kalitesini Koruma Yönetmeliğindeki (HKKY) (30) düzenlemeye göre, hava kalitesini etkileyecek faaliyette bulunacaklar

gerekli izni almak için idareye başvurduklarında, yetkili merci bu bavyuruyu ilan yoluyla halka duyuracaktır. İlan, tesisin kurulacağı bölgede dağıtımı yapılan yüksek tirajlı yurt çapında yayın yapan en az iki gazetede yapılacaktır. "İlgilenenler" ilanın yayınlanmasından itibaren iki ay süreyle hem başvuruyu, hem buna eklenmiş belgeleri ilanda belirtilen yerde inceleyebileceklerdir. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğ'nde (ÇEDY) (31) ise, Yönetmelikte sayılan faaliyetleri yapmak isteyenlerin hazırladıkları ÇED Raporu'nu Çevre Bakanlığı'na sunmalarından sonra başlayacak "inceleme değerlendirme süresi" boyunca, "isteyenler" bu raporu Bakanlık veya taşra teşkilatında inceleyebileceklerdir. Kuşkusuz bu konuda da önceden gerekli duyuru yapılacaktır. Görüleceği üzere her iki düzenlemede de, "ilgilenenler" ve "isteyenler" sözcükleri kullanılarak belgeleri inceleyecekler bakımından bir sınırlama yapılmamıştır. Bu olumlu bir noktadır. Ancak düzenlemelerde belgelerin kopyasının alınabileceğine ilişkin bir açıklama bulunmaması konusunda aynı şey söylenemez. İmar Kanununda da belediyelerce veya belediye alanları dışındaki yerler için valilikçe hazırlanan imar planlarının bu yetkililerce bir ay süreyle ilan edileceğine ilişkin hüküm vardır.

Görüldüğü gibi bütün bu olanakların kullanılmasıyla ilgili olarak çevreci örgütler ya da gönüllü kuruluşlar gibi sözcüklere yer verilmemiştir (32). Ancak yukarıdaki açıklamalarda tırnak içine alınan kelimelerin geniş kapsamı karşısında, söz konusu olanakların STÖnce de kullanılacağı kuşkusuzdur.

Hukukumuzda bilgi ve belgelere erişme hakkına ilişkin genel ve açık bir düzenleme olmamasına karşın, bu durum bireylerin idari birimlerden buna ilişkin istemde bulunmasına engel değildir. Şöyle ki; öncelikle "yönetimin bireylere hizmet için varolduğu hususu" demokratik bir hukuk devletin genel ilkelerindedir. Nitekim Anayasamızdaki "dilekçe hakkı'nın (md.74) da bu gerçekten temel aldığı söylenebilir. Dilekçe hakkı, yurttaşların kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında yetkili makamlara ve TBMM'ne yazı ile başvurmalarıdır. Görüldüğü gibi kapsamı geniş tutulmuş olan bu hükümdeki dilek sözcüğünün içine bilgi istemenin de dahil edilmemesi için hiçbir neden yoktur. Şu halde çevreciler birbirleriyle bağlantılı bu iki önemli temelden hareketle idari birimlerden çevresel etkin-

liklere ilişkin bilgi ve belgeleri isteyebilirler (33). Idarenin bu istemleri karşılama "yükümlülüğü"nden kaçınmasının doğal sonucu da çevrecilerin idari yargı yoluna başvurmalarıdır. Bu bağlamda davaların açılması ve mahkemelerin davacıları haklı görmeleri halinde ise, bilgi ve belgelere ulaşma hakkı hukukumuzda "içtihat" yoluyla yerleşmiş olacaktır (34).

D-Katılım Türleri

Çevreci örgütlerin ya da bireylerin çevresel yönetim sürecine katılmaları, ya çevreyle ilgili kararların alınmasından, politikaların oluşturulmasından, düzenlemelerin ve planların yapılmasından önce olabilmektedir - ki buna kısaca karar alım süreci diyeceğiz -; ya da kararların uygulanması aşamasında gerçekleşmektedir ki bunu da başvuru başlığı altında inceleyeceğiz.

1- Karar Alım Sürecine Katılım

Geniş anlamıyla ele aldığımızda yönetim süreci sözcüğü hem organ hem fonksiyon olarak yaşamayı da kapsamakla, dolayısıyla bireylerin yasaların yapımında da rol oynamaları söz konusu olmakla beraber, konumuz açısından asıl üzerinde durulacak olan yürütme - ve bunun içinde de idare - ve idari faaliyetlerdir. Çünkü çevresel yönetim sürecindeki faaliyetlerin çok büyük kısmı bu çerçevede yapılmakta ve dolayısıyla bireyler bu birimlerle her an karşı karşıya gelmektedirler.

Çevrecilerin tek başlarına veya örgütler aracılığıyla katılacakları idari faaliyetlerin başlıca türleri kural tasarruflar ve birel işlemler ile idarenin plan ve programların ve çeşitli tesislerin yapımına ilişkin diğer faaliyetleridir. Kural tasarruftan amaç yönetmelikler, tebliğler gibi düzenlemelerin yapılmasıdır. Hava, su ve toprak kirliliğine, gürültüye, atıklara ve kimyasal maddelere ilişkin yönetmelikler, söz konusu düzenlemelerin çevre alanındaki önemli örnekleridir. Bu yönetmeliklerde standartların belirlenmesinden kirletici faaliyetlerde bulunanların alacakları önlemlere kadar çevreyi korumaya yönelik bir dizi esas ve ilkelere yer verilmektedir. Kirlilikle mücadelede hangi yöntemlerin seçileceği, standart yöntemi benimsenmişse standartların neye göre belirleneceği, ne ölçüde bir kirliliğin kabul

edilebilir sayılacağı gibi önemli konular da yine genelde bu düzenlemelerle çözüme kavuşturulmaktadır. Dikkat edileceği üzere bütün bunlar kişilerin yaşam alanlarını doğrudan ilgilendiren, dolayısıyla onların görüşlerinin alınmasını gerektiren konulardır. Kural tasarruflar yönünden hukukumuzda bireylerin görüşlerinin alınmasını zorunlu kılan genel bir düzenleme yoktur. Uygulamada idari birimlerin bu metinleri hazırlarken ilgili kesimlerin görüşlerine başvurdukları görülmekle beraber, gerek başvurup başvuruma, gerek başvurulacak kesimleri belirleme, genelde bu birimlerin takdirine kalmaktadır.

Birel işlemler ise, gerçek veya tüzel olsun, özel hukuk kişilerinin yaptıkları faaliyetlere ilişkin olarak idari birimlerce izin ve ruhsat verilmesi ve kapatma, faaliyeti durdurma, para cezası kesme gibi yaptırımlar uygulanmasıdır. Birel işlemlerin çevreye ilişkin en önemli örneğini ÇED Raporu için verilen izin oluşturmaktadır. ÇE'nin esası, çevreye etkisi olacak faaliyetleri yapacakların bu faaliyetlerine izin verilmeden önce, faaliyetin çevreye yapacağı olumsuz etkilerin saptanarak bunların giderilmesi ya da en aza indirilmesi için önlemlerin alınmasıdır. Etkiler ve bunları giderecek önlemler belirlendikten ve faaliyet sahibi faaliyetini belirlenen esaslara göre yapacağını taahhüt ettikten sonra gerekli izin verilmektedir. ÇEDne tabi faaliyetlerin bunu kabul eden tüm ülkelerde oldukça geniş tutulduğu ve değerlendirmenin çevrenin bütün yönlerini ve bütün etkileri kapsadığı dikkate alınır, ÇEDnin ve katılımın bu süreçteki yerinin ne denli önem taşıdığı görülür. Nitekim ÇEDni kabul eden bütün ülkelerde bu süreci halkın çeşitli şekillerde katılmasının sağlandığı görülmektedir.

Hukukumuzda birel işlemler yönünden katılımın iki önemli örneğini, yukarıda bilgi ve belgelere ulaşma hakkını açıklarken belirttiğimiz iki yönetmelikteki düzenlemeler oluşturmaktadır. HKKYnde bireylere itirazda bulunma, ÇEDY'nde ise toplantıya katılma ve ayrıca Bakanlığa görüş bildirme olanakları tanıdığıdır. İlk örnekte, Yönetmelikte sayılan ve hava kalitesini etkileyecek olan faaliyetleri yapacakların gerekli izin için başvurdukları anda, yetkili birimin bunu ilan yoluyla duyurmasından sonra, ilgililenlerin bu faaliyetin konusundaki itirazlarını yazılı olarak bildirmeleri söz konusudur. İtirazlar yetkili birimce değerlendirilecek ve sonuç itiraz sahiplerine yazılı olarak, itiraz edenlerin sayısının 100den çok olması durumunda

ilan yoluyla bildirilecektir. Yönetmelikte yalnızca itiraza yer verilmiş, toplantı yapılmasından söz edilmemiştir. Ancak "....itiraz sahibi hazır bulunmasa bile itirazın değerlendirileceği..." ifadesine toplantı ya da itiraz sahibi ile görüşme yapılması olasılığı dışında bir anlam vermek güçtür.

ÇEDYindeki katılım olanaklarının daha iyi anlaşılabilmesi için ÇE'nin bu yönetmelikte ne şekilde ele alındığını kısaca belirtmek gerekiyor. ÇED sürecine tabi faaliyetler iki ayrı grupta, ek listeler halinde sayılmak suretiyle belirtilmiştir. İlk ek listede yeralan faaliyetler, ikinci listedekilere oranla çevreye etkileri yönünden daha önemli görüldükleri için doğrudan ÇEDne tabi kılınmış ve bunlar için ÇED Raporu hazırlanması zorunluluğu getirilmiştir. İkinci ek listede bulunan faaliyetler ise ÇED ön araştırmasına tabidir. Bunlar için ÇED Raporu hazırlanıp hazırlanmayacağı ön araştırmanın sonucunda belli olacaktır. Araştırmanın sonucu bunların çevresel etkilerinin önemli olduğu şeklinde çıkarsa, ilk gruptaki faaliyetler gibi rapor hazırlanması gerekecektir. Yönetmeliğin düzenlenmesinde ÇEDne tabi olup olmamada asıl ölçüt faaliyetin niteliği olmakla beraber, bazı "hassas yöreler" için de ÇED uygulanacağı ayrıca belirtilmiştir. Üç grup halinde sayılan hassas yöreler arasında hem çeşitli yasalarımızla, hem taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerle özel olarak korumaya alınmış alanlar bulunmaktadır. Ancak hassas yörelere ilişkin bu hükümlere, bu tebliğin sunulmasından sonra yürürlüğe konulan(23.6.1997) yeni ÇED yönetmeliğinde yer verilmemiştir.

ÇED sürecine tabi faaliyetler için hazırlanması gerekli olan raporun Çevre Bakanlığına sunulmasıyla birlikte bireylerin katılım olanaklarını kullanmaları söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede kullanılacak ilk olanak yapılacak toplantıya katılmaktır. Toplantıya ilişkin düzenleme Yönetmelikte "ÇED sürecine halkın katılımı" başlığı altında yer almıştır. Toplantı, yönetmeliğin ifadesiyle belirtirsek ".. halkı yatırım hakkında bilgilendirmek, görüş ve önerilerini almak üzere.." yapılır. Toplantı için yapılacak duyuruda (ki yukarıda bilgi ve belgelere ulaşma hakkında ele alınmıştı), toplantı günü ve zamanı ile birlikte faaliyetin konusu da belirtilecektir. Toplantı mahallin en büyük mülki amiri veya tayin edeceği bir yetkilinin yönetiminde yapılacak, toplantıda ortaya konulan görüşler tutanakla belirlenerek Bakanlığa bildirilecektir. Toplantıya katılmış olsun ya da olmasın yurttaşların kullanılacakları bir başka katılım olanağı, söz konusu faaliyet hakkındaki

görüşlerini inceleme-değerlendirme süresi boyunca doğrudan Bakanlığa bildirmeleridir. Bu bildirmenin yazılı ya da sözlü mü olacağı konusunda bir açıklık yoktur. Ancak oldukça kapsamlı olan ÇED raporları hakkındaki görüşlerin de kapsamlı olacağı düşünülürse, bildirmenin yazılı yapılması hem doğal hem güvenceli olacaktır. Yeni ÇED Yönetmeliğinde ÇED ön araştırmasına tabi faaliyetler için halkın katılımı toplantısı ayrı bir maddede (25) düzenlenmiştir. Bu toplantı için de esas itibarıyla doğrudan ÇEDne tabi faaliyetler için yapılan toplantıya ilişkin esasların uygulandığı görülür.

ÇEDYndeki katılıma ilişkin düzenlemeyi değerlendirdiğimizde ilk yapılacak eleştiri, katılım olanaklarının ÇED Raporunun hazırlanmasından sonra devreye sokulmasıdır. Oysa katılımdan ciddi anlamda bir işlev bekleniyorsa, asıl yapılması gereken bu raporun hazırlanması sırasında halkın görüşlerinin alınmasıdır. Bu yol, raporda sonradan değişiklikler yapılmasının önleneyeceği, dolayısıyla da vakit kaybının ve masrafların azalacağı düşünülürse, hem faaliyet sahibinin hem idarenin de yararına olacaktır. Nitekim ABD'nde raporu hazırlayan uzman kuruluşlar bizzat çevrecilerle ve özellikle de faaliyetin yapılacağı yörenin halkı ile temasa geçerek onların görüşlerini aldıktan sonra raporu tamamlamaktadırlar.

ÇEDYndeki düzenlemenin şekli kaldığını gösteren bir başka nokta da, gerek toplantının ne zaman yapılacağı, gerek görüşlerin Bakanlığa bildirilme süresi bakımından bazı hassas yanların dikkate alınmamış oluşudur. Şöyle ki, toplantının normalde bireylerin faaliyet hakkındaki raporu inceleyip bilgi almalarına olanak tanıyacak bir süre sonunda yapılması gerekir. Oysa düzenlemede böyle asgari bir süre öngörülmemiş olup, toplantının ne zaman yapılacağını belirlemek faaliyet sahibi ile Bakanlığın takdirine bırakılmıştır. Öte yandan görüş bildirmenin inceleme-değerlendirme süresinin sonuna kadar yapılacağını belirtilerek ayrıca bir süre sınırlamasına gidilmemesi ilk bakışta olumlu gibi görünmektedir. Ancak yetkili komisyon bu sürenin sonunda kararını vermek durumunda olduğuna göre, son günlerde gelecek görüşlerin ne zaman ve nerede tartışılacağı ve ne ölçüde dikkate alınabileceği sorularının yanıtları açıkta kalmaktadır. Sonuç olarak, bütün bu hususların dikkate alınarak, ÇED sürecindeki katılımın yeniden ve onu işlevsel kılacak şekilde düzenlenmesi ve yöneticilerin kolayca değişikliğe gitmelerini önlemek için de düzenlemenin yönetmelikle değil, yasa ile yapılması gerekmektedir.

tedir.

İdarenin kural tasarruflarla birel işlemler dışında kalan ve bizzat yapımını üstlendiği havaalanı, otoban, baraj gibi tesislerle imar planları konularında da halkın görüşlerinin alınması katılım ilkesinin kapsamına dahildir. Özellikle yerel düzeydeki planlama çalışmalarında görüş almaya büyük önem verilmekte, hatta yerel halkın kesinlikle karşı çıktığı faaliyetlerden vazgeçilmektedir. Çevrenin korunması çerçevesinde slogan haline gelmiş ilkelerden birisi olan "global düşün, yerel hareket et" deyişi de bu noktanın önemini göstermek için kullanılmaktadır. Ülkemizde halkın bu çerçevedeki rolü İmar Kanunu gereğince hazırlanmış olan ve ilan edilen imar planlarına itiraz etmekle sınırlıdır. Yani bu planların hazırlanması sırasında halkın görüşlerinin alınmasına ve bunların değerlendirilmesine ilişkin bir zorunluluk yoktur. Oysa bireylerin, güncel yaşamlarını doğrudan etkileyen bu konularda, planların yapılmasından ve kararların alınmasından önce devreye girmelerini ve hatta alternatif öneriler sunmalarını sağlayacak yollara ilgili tüm yasalarda yer verilmesi gereklidir.

Karar alım sürecine katılım olanaklarından kimlerin yararlanacağı konusunda ülkelere ve katılınacak konulara göre farklı düzenlemeler bulunmaktadır. Bazı düzenlemelerde bu konuda hiçbir sınırlama yapılmaksızın katılım olanakları herkese tanınırken, bazılarında yalnızca yöre halkının, ilgili kuruluşların ya da çevreci örgütlerin bu olanakları kullanmalarına izin verilmiştir. Ülkemizde yukarıda değindiğimiz iki yönetmelik ile İmar Kanununda bulunan katılım olanaklarının herkese tanınmış olması olumlu bir gelişmedir.

Çeşitli ülkelerde uygulanan katılım yolları arasında ise referandum, anketler ve toplantılar yapılması bulunmaktadır. Özellikle yerel ölçekli katılımların doğrudan halk komiteleri veya danışma birimleri oluşturularak gerçekleştirildiği de görülmektedir. Bu sonuncu örneklerde halkın katılım fonksiyonunda süreklilik sağlanmış olduğundan bir anlamda doğrudan yönetim modeline yaklaşmış olunmaktadır.

2- Başvuru

Başvuru bireylerin çevrenin korunması ve geliştirilmesi doğrultusunda

çeşitli yönetim birimlerinden bazı şeyleri yapmaları ya da yapmamaları yönünde istemde bulunmalarıdır. Burada "genelde" karar alınma aşamasından sonrasına, yani uygulama sürecine ilişkin bir katılım vardır. Bireyler yine yasama, yürütme ve yargı olmak üzere devletin üç temel organına, yakınmalarını ve istemlerini iletmektedirler. Ve başvuru esasında hukuk devletinde yönetme fonksiyonunun doğal bir gereği olup, bireylerin bunu her konuda kullanmaları söz konusudur. Ancak konumuz yönünden önemli olan bireylerin başvurularının doğrudan kendilerini ilgilendiren sorunlara değil de çevrenin korunmasına ilişkin oluşudur. Başvurulacak organlar arasında ise konumuz açısından asıl önemlileri yürütme ve yargıdır. Hatta bunlar arasında da bir bakıma yargıya başvurunun daha büyük önem taşıdığı söylenebilir. Çünkü idareye yapılan başvuruların karşılıksız kalması durumunda bunun doğal sonucu yargı yoluna gitme olduğu gibi, bu yolu bireylerin kullanma olasılığı da idareyi kendisine gelen istemler konusunda daha sorumlu davranmaya iter. Yargıda alınacak yürütme-yi durdurma kararlarının çeşitli nedenlerle (çevreyi bozucu faaliyetin başlamış oluşu ya da kararın gereğinin kötü niyetli idarelerce hemen yerine getirilmemesi) mutlak olmamakla birlikte önleyici olma niteliği de düşünülürse yargısal başvurunun önemi daha belirginleşir. Ancak çevrenin korunması yönünden kuşkusuz en önemli ve umulan nokta idareye yapılan başvurulardan yargı yolunu kullanmaya gerek kalmaksızın sonuç alınabilmesidir. Bu önem, yargı yolunun zaman alması, oysa çevre sorunlarının bekletilmeye uygun olmaması ve çevredeki olumsuz sonuçların giderilememesi olasılığının varlığı, kısaca söylersek çevre hukukunda önleyici ilkenin ilk planda gelmesi nedeniyledir. Bu bakımından ağırlıklı olarak giderici ilkenin devrede olduğu yargısal başvuru olanağının asıl öneminin bunun bizzat kullanılmasından çok idareye karşı bir koz olmasında yattığı söylenebilir.

Başvurulacak organlar arasında çevre konusunda özellik gösteren bir birim, yürütme organı içinde sayılmakla beraber ondan bağımsız bir yapı oluşturan "ombudsman" denilen kamu denetçisidir. Gerek kendiliğinden gerek istem üzerine ihlalleri araştırarak, gerekli mekanizmaları harekete geçiren bu birim çeşitli ülkelerde değişik adlar altında faaliyette bulunmaktadır (35). Ülkemizde çevre ya da başka konularda faaliyette bulunmak üzere oluşturulmuş böyle bir birim henüz yoktur.

Bireylerin ya da çevreci örgütlerin yargısal başvuru yolunu kullanmalarında karşımıza hukukun temel kavramlarından olan ehliyet veya daha somut anlatımla davayı açabilmedeki menfaat koşulu çıkmaktadır. Çevrenin korunması ve geliştirilmesinde kamumenfaati olması gerçeğinden hareketle, bu koşulun geleneksel çerçevedeki dar yorum kalıbının dışına çıkmış; çevrecilere kişisel menfaatleri bulunmasa da dava açma olanağı tanınmıştır. Böylece çevreci birey ve örgütler kendi kişisel menfaatleri için değil, çevreyi korumak için yani kamu menfaatinin sözcüleri olarak mahkemelere başvurmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki, bu bağlamda başvuru, ülkemizin de dahil olduğu yargı ayrılığı sistemini uygulayan ülkeler bakımından idari yargıya başvurudur. Çevreci davacılar idareye karşı, -ya doğrudan çevreyi bozucu faaliyetlerde bulunduğu için, -ya gerekli hukuki düzenlemeleri, plan ve programları yapmadığı için, ya da çevreyi bozanlara, çevre mevzuatını ihlal edenlere mevzuatın gerektirdiği yaptırımları uygulamadığı ve bu ihlallere ortak olduğu için dava açabilmektedirler. Bu şekilde açılan davalar-daki istemler de, idareyi çevreyi bozucu faaliyetinden alıkoymak, çevre için olumsuz olan karar ve planlarını iptal ettirmek, gerekli düzenlemeleri yapmasını ve gerekli yaptırımları uygulamasını sağlamak şeklinde olmaktadır. Yargı birliği sisteminin uygulandığı ABD'nde "yurttaş davaları" adı altında getirilen bir düzenlemeyle çevrecilere idarenin dışında doğrudan ihlalde bulunan özel kişilere de dava açma hakkı tanınmıştır (36).

Günümüzde çevreye önem veren hemen tüm ülkelerde çevre davalarında geleneksel ehliyet koşulunun dar kalıpları dışına çıkma konusunda genel bir eğilim varsa da, bu davaları açabilecek kişiler bakımından ülkelere ve dava konusuna bağlı olarak değişen sınırlamalar görülebilmektedir. Sınırlamaların bir kısmı da doğrudan mevzuattan değil de mahkemelerin yorumundan kaynaklanmaktadır. Örneğin yalnızca bazı özelliklere sahip çevreci örgütlere veya ilgili yöre halkına ya da ekolojik konularda değil de kirlilik sorunlarına ilişkin olarak bu hakkın tanındığı görülebilmektedir. Ülkemizde çevre mevzuatında bu tür sınırlamalar yoktur. Hatta mevzuatta mahkemelerin uygulamada sınırlamalara gitmesini engelleyici dayanaklar bulunmaktadır. Bu nedenle hem bireyler hem çevreci dernekler idareye karşı idari mahkemelerde dava açabilmektedirler. Çevreyi koruma adına açılan bu davalarda davacıların istemi, idarenin çevreye olum-

suz etkileri olan ya da olacak eylem ve işleminin durdurulması ve iptali şeklindedir.

Ülkemizde çevrecilerin çevreyi koruma adına idari yargıya başvurabilmelerinin hukuki dayanakları hem genel hükümlerde hem çevreye ilişkin mevzuatta bulunmaktadır. Genel hükümler çerçevesinde, en başta, idarenin her türlü eylem ve işleminin yargı denetimine tabi olacağı şeklindeki, hukuk devleti kavramının özünde yatan ve mevzuatta da (Anayasa'nın 125 İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun-YUK- 10 ve 11inci maddeleri) yansıyan temel il-keye işaret edilebilir. Çevre mevzuatı çerçevesindeki temel dayanaklar ise, Anayasa'nın Çevre hakkı olarak nitelendirilen maddesi (md.56) ile Çevre Kanununun bazı maddeleri ve son olarak da İYUK'nda değişiklik yapan kanunun çevre konusundaki özel hükmüdür.

Anayasa'nın "Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması" başlıklı 56ncı maddesinde herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu belirtildikten sonra, çevreyi geliştirmenin, çevre sağlığını korumanın ve çevre kirliliğini önlemenin devletin ve yurttaşların ödevi olduğu vurgulanmıştır. Böylece çevrenin korunmasına ilişkin kamu hizmetinin görülmesi klasik kamu hizmetlerinden farklı olarak devletin yanında yurttaşlara da verilmiştir. Yurttaşların bu hükümde sözedilen "ödevi" de, onların yalnızca çevreyi bozucu davranışlarından kaçınmalarıyla değil, ancak yargı yolunu harekete geçirmek de dahil olmak üzere aktif bir tavır takınmaları halinde tam olarak yerine getirilebilir. 56ncı maddenin birinci fıkrasında yer alan çevre hakkı düzenlemesi de, "çevre için bir hak" ya da "çevrenin korunması hakkı" şeklinde doğrudan doğruya değil de yaşam hakkı ile bağlantılı olarak dolaylı şekilde yapılmış olsa bile, söz konusu aktif tavır için gerekçe oluşturmaktadır.

Çevre Kanun'unun yargısal başvuruya dayanak oluşturan hükümleri, çevreyi korumanın yurttaşların görevi olduğunu belirten (md.3/a), çevreyi "vatandaşların ortak varlığı" sayan (md.1) ve çevreyi bozan faaliyetler için zarar görenler dışında "haberdar olanlara" da idari makamlara başvuru olanağını tanıyan (md.30) maddeleridir. Vatandaşlarla çevresel değerler arasında doğrudan bağlantı kurması nedeniyle özellikle "ortak varlık" ifadesi başta olmak üzere, bu hükümlerin yargısal başvuru açısından önemi büyük olup, Çevre Kanunundan bunları kaldırmaya yönelik girişimlere

karşı çevrecilerin uyanık olması gerekmektedir.

İYUK'nda değişiklik yapan 4001 sayılı kanun (37) aslında idareyi bireylerin açtıkları iptal davaları karşısında rahatlatmak amacıyla hazırlanmış ve bu çerçevede iptal davalarındaki menfaat koşulu "kişisel hakları ihlal edilenler" şeklinde daraltılmıştır. Ancak çevre konusu bu daraltmanın dışında bırakılmıştır. Bu konudaki düzenleme, daraltmayı getiren (a) bendine aynen "...çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren hususlar hariç olmak üzere..." şeklinde yerleştirilmiştir. Düzenlemenin önemi, sadece çevre konusunu daraltmanın dışında tutmasında değil, aynı zamanda çevrenin kamu yararını yakından ilgilendirdiğini vurgulamasında ve ayrıca bu konuda "menfaat" ölçütünü bile aramamasındadır. Ne yazık ki bu olumlu düzenleme, Anayasa Mahkemesi'nin söz konusu kanunun olumsuz yanını Anayasaya aykırı bularak iptal etmesine bağlı olarak iptal edilmiştir. Mahkeme iptal davalarındaki menfaat koşulunu daraltan ibareyi iptal edince, ilgili (a) bendinin bu ibare dışında kalan bölümünü de "...anlam yanlışlığı olasılığı ve duraksamalarla uygulama olanaksızlığına yol açabileceği ..."ni gözeterek iptal etmiştir (38). İptal kararı, kararın Resmi Gazetede yayınlanmasından üç ay sonra 10 Temmuz 1996da yürürlüğe girmiştir. Ancak bu üç aylık sürenin geçmiş olmasına karşın TBMM'i iptal kararı üzerine ortaya çıkan boşluğu doldurmak için gerekli olan yasayı henüz çıkarmamıştır. Bununla birlikte bu durumun çevre davalarının açılması yönünden olumsuz bir sonuç yaratacağı düşünülmemelidir. Çünkü söz konusu yasanın bu açıdan özelliği, kendisinin çıkarılışından önceki yıllarda esasen kazanılmış olan durumu 'açıkça' düzenleyerek pekiştirmiş oluşudur. Kazanılmış olan durum ise, çevrecilerin kişisel menfaat koşulu aranmaksızın idareye karşı dava açabilmeleridir. Ve bu olgu uygulamada çevrecilerin yukarıda açıkladığımız hukuksal dayanakları temel alarak açtıkları davaların sonucunda ortaya çıkmış ve Danıştay'ın olumlu kararlarıyla genel kabul görmüş bir sonuçtur.

Gerçekten de, hem bizzat idarenin çevreyi bozan işlemleri, hem de özel hukuk kişilerinin çevreyi bozan faaliyetleri karşısında idarenin çevre mevzuatına göre yapması gerekenleri yapmaması nedenleriyle çevrecilerin açtıkları davalar idari yargıda kabul edilmiş ve davalıların ehliyet konusundaki itirazları da reddedilmiştir. Çevrecilerin idarenin çevreyi bozan işlemlerinin

"iptalini" ve iptal kararı verilinceye kadar "yürütmenin durdurulmasını" istedikleri ve başarı kazandıkları bu davaların en önemli örnekleri olarak çevre literatürüne geçmiş olanlar arasında, İstanbul'daki Park Otel, Ankara'daki Güven Park, Aliğa'daki Termik Santral davaları sayılabilir. Ne var ki, son birkaç yılın önemli davaları arasında bulunan Isparta Havaalanı ve Organize Sanayi Bölgesi davaları süre engeline takılmış durumdadır. Bu nokta da bize çevre konusunda, aşağıda açıklanacak önerileri kapsayan ayrı bir yargılama usulünün oluşturulmasının zorunluluğunu göstermektedir.

III- SONUÇ VE ÖNERİLER

Çevre hukuku kendine özgü ilke ve esaslarını çevrenin korunması için zorunlu olan bütüncül çevre politikasının oluşturulmasına koşul olarak kazanmıştır. Bu oluşturulma sürecinde çevreci birey ve örgütlerin büyük rolü olmuştur. Çevreciler bir yandan çevre sorunlarına yönetimlerin ve halkın ilgisini çekerek çevre bilincinin gelişip yayılmasında katkıda bulunmuşlar, öte yandan bazı önemli esasların çevre politikasına ve çevre mevzuatına dahil edilmesinde rol oynamışlardır. Bu esaslar arasında çevre hakkı ve katılım ilkesi de bulunmaktadır. Çevre hakkının hayata geçirilmesinin bir yolu olarak bireylere çeşitli katılım olanakları tanınmıştır. İşte bireylerin bu olanakları etkin olarak kullanmaları durumunda katılım sözcüğünün gelecekte doğrudan yönetim şeklinde bir anlam genişlemesi ya da değişikliğine uğraması kaçınılmaz olabilir. Çünkü bireylere çevre hakkının bir özelliği olarak anayasal düzeyde getirilen çevreyi koruma ödevi, onlara sadece görüşlerini bildirme olanağı vermemektedir; bireyler bu ödevi paylaştıkları devlete bunun gerçekleştirilmesi konusundaki görüşlerini dayatabilirler de. Çevreci örgütlerin bu bağlamda çevreyi korumak için getirilmiş evrensel ilkelerin yorumlanmasında büyük rolleri olacaktır. Bu nokta, özellikle az gelişmiş ülkelerin çevresel çıkar ve önceliklerinin gelişmiş ülkelerin tek yanlı olabilecek politikalarına karşı korunmasında olduğu kadar, sürdürülebilir kalkınma gibi farklı yönlerde çekilebilecek ilkelerin gerçek özüne göre uygulanmasında da büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda az gelişmiş ülkelerin çevreci örgütlerinin hem nicelik hem nitelik bakımından güçlenerek uluslararası arenada diğer STÖi arasındaki yerlerin sağlamlaştırılması şarttır.

Ülkemizdeki çevreci örgütlerin de sorunun bu evrensel yönünün bilincinde olarak uluslararası STÖyle ve hükümetlerarası kuruluşlar ile ilişkilerini geliştirmeleri zorunludur. Aynı paraleldeki iletişimin kuşkusuz öncelikle ülke içindeki STÖ arasında kurulması ve işbirliği içinde harekete geçilmesi gereklidir. Ayrıca hem üye sayısını arttırmak, hem siyasal iktidarlar karşısında kamoyu faktörünü silah olarak kullanabilmek için de STÖ halkla ilişkilerini çevre bilincini yayacak şekilde geliştirmelidirler.

Türk STÖnin ulusal etkinliklerinde önem vermeleri gereken bir nokta da çevre sorunsalının hukuksal boyutlarını iyi anlayıp, iyi değerlendirerek bu çerçevede somut, gerçekçi, doğru ve sağlam istemlerle yönetimlerin karşısına çıkmaktır. Çevre sorunlarının çözümündeki nihai aracın hukuk olduğu gerçeğinin bilincinde olarak çevreci örgütlerin bu konuda donanımlı olmaları gereklidir. Bu bakımdan önemli noktalardan birisi, doğrudan çevre mevzuatına ilişkin sorun ve eleştirilerin, bunların uygulanması aşamasında karşılaşılan sorunlardan ayrı değerlendirilmesi ve salt uygulama yanlışlarının ya da eksikliklerinin mevzuata yüklenmemesidir.

Çevrecilerin mevzuata yönelik olarak yönetime iletecekleri istemlerin başında halen sınırlı olan katılım olanaklarının yaygınlaştırılması gelmelidir. Bununla yakından ilgili diğer bir istem de, çevre yargılamasına ilişkin ayrı bir hukuksal düzenlemenin yapılması olmalıdır. Bu tür özel bir yargılama usulünü düzenleyecek yasanın içermesi gereken önemli essaların başlıcaları olarak ise şunlara dikkat çekilmelidir:

Halen gerek Danıştay içtihatlarında gerek doktrinde baskın olan, "süreyi kamu düzeninden sayma" görüşünden hareketle, dava açma süresinin geçtiği gerekçesiyle önemli çevre davalarının reddedilmesini önlemek için, süre koşulunun çevre davalarında (hiç değilse esas bakımından önemi daha başlangıçta belli olanlar bakımından ya da böyle bir ayırımı gidilmeksizin "uyuşmazlık bağının kurulabildiği" (39) her durumda) dikkate alınmayacağına açıkça düzenlenmesi. Aynı paralelde bir yorum, bir eylem ya da işlem tahsisi için idareye yapılan başvurular üzerine idarenin yanıt vermeme yolunu yeğlemesi halinde, idari yargıya gidebilmek 60 gün beklenmesi yolundaki kural için de yapılabilir. Gerçekten de, bu tür başvurular bakımından demokratik bir hukuk devletindeki idari birimlerden beklenen,

60 günlük sürenin sonu beklenmeksizin ilgililere yanıt verilmesi ve ilgilinin talebi haklı görülüyorsa bunun gereğinin yerine getirilmesidir. Ancak ülkemizde çoğu kez yaşandığı üzere, idarenin başvurulara bu süre içinde yanıt vermemesi söz konusu olabilmekte ve bu durumlarda da dava ancak 60 günün bitiminde açılabilir. Oysa idarenin çevre konusundaki olumsuz eylem ve işlemlerinin sonuçlarının giderilememe riski karşısında, çevre davalarının açılması için değil 60 gün, bir günün bile önemi çok fazladır. Şu halde bu engeli aşmak için de düzenleme getirilmelidir. Esasında süre konusunda yukarıda değindiğimiz her iki engeli de, açıkça yasal bir düzenlemeye gitmeye gerek olmaksızın, uygulamada amaçsal yorum çerçevesinde aşma yolu çevreciler tarafından denenebilir. Şöyle ki, öğretilerde henüz azınlıkta kalmakla birlikte hukuk devleti kavramından hareketle yapılan bir analiz (40) esas alınarak, idari yargıda dava açma süresi koşulunun hak düşürücü süre kabul edilemeyeceği ve bunun düzenleyici bir süre olduğu, dolayısıyla uyuşmazlığın kurulabildiği durumlarda, belirtilen süre geçse dahi dava açılabilirliği görüşü açılan davalarda sürekli olarak işlenebilir. Böylelikle mahkemelerin bu konuda bir içtihat geliştirmeleri sağlanabilir. Aynı şekilde, idareye başvuru halinde de, 60 günü beklemeksizin dava açılarak gerekçeler belirtilmek suretiyle mahkemelerin davayı kabul etmesinin sağlanması yolu denenebilir. Dava sırasında idarenin yanıtı olumsuz olarak gelirse davaya devam edilir ve böylece vakit kaybı önlenmiş olur; yanıtın olumlu olması durumunda ise davaya gerek kalmaz. Esasen bu paralelde bir uygulama Amerika Birleşik Devletlerinde çevre konusunda getirilen "yurttaş davaları" düzenlemesi çerçevesinde görülmektedir: Mahkemelerin bir kısmı dava konusu ihlalin önemini esas alarak, "şeklin esas üzerinde hakim olmasını" ve "irrasyonel şekilciliği" reddedip, (41) kanunlardaki 60 günlük bekleme süresini dikkate almamakta, bu süre dolmadan açılan davaları kabul etmektedirler.

- Yürütmenin durdurulması kararlarının idarece uygulanması yönünden, "otuz gün içinde uygulama" zorunluluğu yerine, idarenin bu hükmü pratikte kötüye kullanarak otuz günün sonunu beklemesini ve hatta bu arada çevreyi bozucu işlemine devam etmesini önlemek için "hemen uygulama" yükümlülüğünün getirilmesi.

- Davadaki ispat yükünün, hiç değilse belli koşulların varlığı halinde

(yürütmenin durdurulması kararının verilmesinde aranan ölçütler gibi), davacı çevrecilerden alınarak karşı tarafa geçirilmesi (yani çevreci davacıların çevrenin bozulduğu ya da bozulacağı savları karşısında, davalı tarafın böyle bir bozulmanın olmadığını ya da olmayacağını kanıtlaması zorunluluğunun getirilmesi).

- Çevreci davacılarından istenebilecek bilirkişi ücretlerinin karşılanabilmesi için bazı olanaklar sağlanması. Bu bağlamda bilirkişi ücretinin sonradan haksız çıkacak taraftan almak üzere hazineden karşılanması şeklindeki hukuk usulü kuralının çevre davalarında açıkça kabul edilmesi yoluna gidilebileceği gibi, Çevre Kanunu'ndaki Çevre Kirliliğini önleme Fonundan karşılanmasının benimsenmesi de söz konusu olabilir.

- Çevre davalarında idare mahkemelerine davacının talebine gerek kalmadan doğrudan yürütmeyi durdurma kararını verme yetkisinin tanınması; hatta çevresel etki değerlendirmesine tabi faaliyetler yönünden, eğer buna ilişkin rapor yoksa ya da raporun gerektiği gibi olmadığı aşıkarsa dava açılır açılmaz yürütmenin durdurulması kararının verilmesi zorunluluğunun getirilmesi.

- Çevresel yükümlülüklerini yerine getirmeyen kamu görevlilerinin Türk Ceza Kanunundaki görevi ihmal ve görevi kötüye kullanma suçlarından rahatça yargılanabilmeleri için Memurin Muhakematı Kanunundaki engelin (İdare Kurulu'ndan izin alma zorunluluğu) kaldırılması.

DİPNOTLAR:

1- Denge kurma çabası "sürdürülebilir kalkınma" kavramı çerçevesinde gündeme getirilmiştir. Bu yeni kalkınma anlayışı ise, evrensel ölçekte ilk kez, Birleşmiş Milletler nezdinde oluşturulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun yayınladığı Our Common Future (Ortak Geleceğimiz) adlı çalışmada tanımlanmıştır. Bk. Ortak...,71 ve passim.

2- Bu mücadele konusunda bk. Turgut, Çevre...,17 vd.

3- Bk. Ibid. 9 ve ilgili dipnotları.

4- Bk. Cutler, 190.

5- Bu noktalar için bk. Ibid.,192; Benzer açıklama için bk. Nanda, 21.

6- Bk. Werksman, 70.

7- Bk. Turgut, "Kirlenen..", 607.

8- Çevre, 46.

9- Turgut, "Kirlenen..", 608.

10- Çevre, 47.

11- Bu ilkelerin en önemlilerinden birisi kirlenen öder ilkesidir. Bu ilkenin çevre hukukundaki yerine ilişkin ayrıntılı bir analiz için bk. Turgut, "Kirlenen..", 607-654.

12- Örneğin ABD'nde çevreci örgütlere hukuksal düzenlemelerde yargısal başvuru ve diğer katılım olanaklarının tanınmasından başka, bunlara yapılan ödemelerin bir kısmının vergi matrahından düşürülmesi ve yine bu örgütlerin gelirlerinin belli bir miktarını lobicilikte kullanmalarına izin verilmesi gibi mali kolaylıklar da sağlanmıştır. Bu son nokta için bk. Cutler,190.

13- Nitekim bu tebliğin sunulduğu Habitat II (İstanbul) Konferansında, STÖ'nin hem sayısal hem işlevsel bakımdan eskiye kıyasla daha önemli bir yere sahip olmaları bu çabaların bir sonucudur.

14- BM'in çabaları konusunda bk. Imber, 123 vd. ; Kiss-Shelton, 14-6; Stairs-Taylor, passim.

15- Bu konudaki tartışma ve gelişmeler için bk. Otto,109 vd.

16- CITES bu sözleşmeler arasındadır. (md. XI)

17- Greenpeace'in bir çalışanının müzakereci devletlerden Yeni Zelanda'nın delegasyonunda yer alması örneği. Bk. Stairs-Taylor,133.

18- Çevre hakkının ulusal ve uluslararası ölçekte düzenlenişi ve bu konudaki tartışmalar için bk. Turgut, Çevre ...,37-64.

19- Bk. Ibid.,

20- The Rio...,879.

21- Agenda 21...,263-4.

22- Ibid., 264-8.

23- Dünya Doğa Şartı'nın 23üncü ilkesi gibi.

24- Bk. Agenda 21...,263; The Rio Decl., ilke 10.

25- Bk. Turgut, Çevre ...,67-8; Tolentino,36-7.

26- Bk. Otto,118.

27- Bk. Birnie-Boyle, 77.

28- Gündling,141-2,

29- ABD'ndeki bu uygulama için bk. Turgut, Çevre...,67-9.

30- RG. 2.11.1986 T., 196269 S.(md.16).

- 31- RG. 7.2.1993 T., 21489 S.(md.159)
- 32- "Gönüllü Kuruluş" sözcüğü çevre mevzuatımızda sınırlı şekilde (Çevre Bakanlığının kuruluş kararname, Çevre Şurası Yönetmeliği ve Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanununda) kullanılmıştır.
- 33- Bu bağlamda bireylerin yazacakları dilekçeler konusunda örneklere, çevreci örgütler açısından yararlı bir çalışmada yer verilmiştir. Bk.Özkan, s. 131 vd.
- 34 - Bk. Turgut,"Çev. Dava...".
- 35- Turgut, Çevre .., 78 ve ilgili dipnotları.
- 36- Bu davalara ilişkin ayrıntılı bir analiz için bk. Ibid.,81-183.
- 37- İdari Yargılama Usulü Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun (no.4001), RG. 18.6.1994 T., 21964 S.
- 38- An. Mah. Kar., 21.9.1995 T., E. 1995/27, RG. 10.4.1996 T.
- 39- Uler, 257
- 40- Ibid. passim.
- 41- Turgut, Çevre...,

KAYNAKÇA

- Agenda 21, The Earth Summit Strategy to Save Our Planet (ed. Daniel Starz) 1993.
- Birnie, Patricia-Boyle, Alan E.:International Law and the Environment, Oxford 1994.
- Cutler, M. Rupert:" Old Players With New Power: The NGOs", A New Century For Natural Resource Management, Eds.R.Knight-S.Bates, Island Press 1995, p.189-208.
- Çevre, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara 1994.
- Gündling, Lothar: "Public Participation in Environmental Decision Making", Trends in Environmental Policy and Law, ed. M. Bothe, Switzerland 1980, p. 131-153.
- Imber, Mark F.:"The United Nations ' Role in Sustainable Development", in Rio : Unravelling the Consequences, ed. C.Thomas, Frank Cass 1994.,p.123-136.
- Kimball, Lee A.:"Institutional Developments", Yearbook of International Environmental Law, v.4, 1993, p.97-105.
- Kiss, Alexander-Shelton, Dinah: International Environmental Law 1994 Supplement, Newyork 1994.
- Nanda, Ved P. ;International Environmental Law and Policy, New York 1994.
- Ortak Geleceğimiz, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Üçüncü baskı, Ankara 1991.
- Otto, Dianne: "Nongovernmental Organizations in the United Nations System:The Emerging Role of International Civil Society", in Human Rights Quarterly, v.18,1996, pp. 107-141.
- Özkan Noyan: Doğa Koruma Rehberi, Nar Yayınları, Eylül 1995.
- Prieur, Michel: Droit de L'environnement, 2e edition, Dalloz, Paris 1991.
- Stairs, Kevin-Taylor, Peter :"NGOs and Legal Protection of the Oceans", The International Politics of the Environment, eds.: Hurrell. A. -kingsbury, B., Oxford 1992, p.110-141.

The Rio Declaration Environment and Development, International Legal Materials, vol.

XXX1, no 4, July 1992,876.

Tolentino, Amedo S.: "Environnement et Information", *Environment et Droit de L'homme*, ed. P. Kromarek, Unesco 1987,29-38.

Turgut, Nükhet: *Çevre ve Yurttaslar, Yurttasların Çevrenin Korunmasındaki Rolü, Savaş Yayınları, Ankara 1993.*

Turgut, Nükhet: "Çevre Davaları Engellenemez", *Cumhuriyet* 22.8.1996

Turgut, Nükhet: "Kirlenen Öder İlkesi ve Çevre Hukuku", *A.Ü.Hukuk Fakültesi 70. Yıl Armağanı* (c.44, s.1-4,1995), 1996, s. 607-654.

Uler, Yıldırım: "Yönetmelik Yargıda Dava Süresi", *I.Ulusal İdare Hukuku Kongresi, Birinci Kitap, Danıştay Yayınları, Ankara 1991,s.209-262.*

Werksman-Jacop D.: "Greening Bretton Woods", in *Greening International Law*,ed.P.Sands,1993, p.65-84.

Küresel Denge;

Türkiye'nin "doğal kaynaklarını" sürdürülebilir kalkınma prensipleri doğrultusunda:

- Araştırmak,
- Korunmasına, geri kazanılmasına ve iyileştirilmesine çalışmak,
- Koruma-kullanma dengesini gözeten yönetim planları oluşturmak,
- Yurtdışı ve yurtdışında tanıtmak,
- Çevre sorunlarını önlemeye yönelik duyarlı ve bilinçli bir toplum oluşturacak etkinlikler de bulunmak,
- Bilgi paylaşımı yolu ile küresel sorumluluğu paylaşmak

amaçları ile etkinliklerini sürdüren gönüllü bir dernektir.

Tel: (312) 431 5808

Fax: (312) 431 4215